

Jezična usporedba imenica iz dviju glagoljskih Muka po Marku: Muke po Marku iz Pariškog zbornika (1375.) i Muke po Marku iz Kožičićeva Misala hruackog (1531.)

Kraševac, Franka

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:361678>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo

**JEZIČNA USPOREDBA IMENICA IZ DVIJU GLAGOLJSKIH *MUKA PO MARKU*:
*MUKE PO MARKU IZ PARIŠKOG ZBORNIKA (1375.) I MUKE PO MARKU IZ
KOŽIČIĆEVA MISALA HRUACKOG (1531.)***

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Franka Kraševac

Zagreb, 20. rujna 2021.

Mentorica

Doc. dr. sc. Tanja Kuštović

Sumentorica

Doc. dr. sc. Ivana Eterović

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. DRUŠTVENO-KULTURNI KONTEKST GLAGOLJAŠTVA	4
3. <i>PARIŠKI ZBORNIK</i>	5
4. <i>KOŽIČIĆEV MISAL HRUACKI</i>	6
5. ISUSOVA MUKA KAO DIO GLAGOLJSKIH KNJIGA.....	8
6. JEZIČNA ANALIZA IMENICA.....	9
6.1. Fonologija samoglasnika.....	9
6.1.1. Poluglas	9
6.1.2. Jat (<i>ê</i>).....	11
6.1.3. Refleksi nosnih samoglasnika	13
6.1.4. Slogotvorni <i>r i l</i>	14
6.2. Fonologija suglasnika	15
6.2.1. Suglasnička skupina <i>žd</i>	15
6.2.2. Suglasnička skupina <i>št/šć/ć</i>	15
6.2.3. Alternacija <i>f/p-v</i>	16
6.2.4. Palatalizacije.....	16
6.3. Morfologija imenica.....	17
6.3.1. Nominativ.....	18
6.3.2. Genitiv.....	20
6.3.3. Dativ	21
6.3.4. Akuzativ	22
6.3.5. Vokativ	23
6.3.6. Lokativ	24
6.3.7. Instrumental.....	24
6.3.8. Dvojina.....	25
6.4. Leksik imenica	27
7. ZAKLJUČAK	30
8. LITERATURA.....	32
9. SAŽETAK.....	34
10. ABSTRACT	35
11. PRILOZI.....	36
Prilog 1.....	36
<i>Muka po Marku iz Kožičićeva Misala hruackog</i>	36
Prilog 2.....	47
<i>Muka po Marku iz Pariškoga zbornika</i>	47

1. UVOD

U ovom će se diplomskom radu prikazati jezično stanje u dvjema vrlo važnim glagoljskim knjigama nastalim na hrvatskome tlu: *Pariškome zborniku* te Kožičićevu *Misalu hruackom*. *Pariški zbornik* i *Misal hruacki* razlikuju se u mnogočemu: dok je jedna knjiga rukopisna i neliturgijska, druga je tiskana i liturgijska; jedna je nastala 1375. na šibenskom području, a druga 1531. u riječkoj tiskari; jedna je pisana mješavinom crkvenoslavenskoga i čakavskoga jezika (Šimić 2018:154), a druga jezikom koji će s jedne strane odgovarati tradiciji, a s druge strane biti i optimalno razumljiv (Ceković i sur. 2010:134).

No, uzme li se u obzir da i *Pariški zbornik* i *Misal hruacki* imaju zajedničko crkvenoslavensko ishodište te sadrže iste tekstove, tada se čine prikladnima za usporedbenu tekstološku analizu.

Pariški je rukopisni zbornik izrazito važan jer je najstariji očuvani zbornik nastao 1375. godine. Osim toga, jedini je hrvatskoglagoljski kodeks vezan za Šibenik i jedini dosad poznati rukopis pisan za redovnice (Šimić 2018). *Misal hruacki*, s druge strane, najopsežnije je glagoljsko djelo tiskano u Kožičićevoj tiskari pokrenutoj 1530. u Rijeci, jednoj od važnijih tiskara u Hrvatskoj (Nazor 2017).

Da bi jezično stanje imenica iz *Pariškoga zbornika* i *Misala hruackoga* bilo vjerodostojno prikazano, izdvojit će se tekst *Muke po Marku*. *Muka po Marku* u *Pariškome zborniku* nalazi se uz ostale muke, pokraj neliturgijskih propovijedi, pjesama, govora, apokrifnih legendi te liturgijskih psaltira, a u Kožičićevu *Misalu hruackom* njezino je mjesto određeno redosljedom čitanja u liturgijskoj godini.

U nastavku će se rada pokušati prikazati i usporediti jezično stanje imenica u *Muci po Marku*. Najprije će se poći od samoglasničkog i suglasničkog sustava koji je postojao na kraju praslavenskog razdoblja i usporediti sa stanjem koje se pronalazi u tekstu. Imenice će se, osim fonološkoj, podvrgnuti i morfološkoj usporedbi te će se za svaki padež pronalaziti padežni morfemi. Na kraju će se usporediti i imenice na razini leksika. Kao prilog radu bit će dodane transliteracije tekstova *Muke po Marku* iz *Pariškoga zbornika* i *Misala hruackog*. Cijeli će se rad temeljiti na primjerima uz koje će se navoditi skraćena (Par za *Pariški zbornik* i Mh za *Misal hruacki*) te broj folije na kojoj se oni mogu pronaći (u *Pariškome zborniku* to su brojevi od 246v do 253v, dok su u *Misalu hruackom* to brojevi od 68v – b do 71r – b).

2. DRUŠTVENO-KULTURNI KONTEKST GLAGOLJAŠTVA

Već je dobro poznata činjenica o tropismenosti (glagoljica, ćirilica, latinica) i trojezičnosti (latinski, hrvatskostaroslavenski, hrvatsko-staroslavenski) hrvatske srednjovjekovne književnosti, no u ovome je diplomskome radu naglasak samo na hrvatskom glagoljaštvu. Hrvatsko je glagoljaštvo imalo veliku ulogu u razvitku hrvatskog književnog jezika, a Damjanović (2012:205) za glagoljicu kaže sljedeće: „Ona [glagoljica] je najstarija, njezin je kontinuitet kroz srednji vijek najsuvisliji, njome su ostvareni najvažniji hrvatski srednjovjekovni tekstovi...bez tih tekstova ne mogu se valjano opisati oni povijesni tijekovi koje zovemo poviješću hrvatskoga jezika i poviješću hrvatske književnosti“. Dakle, glagoljski tekstovi važan su izvor hrvatskoga književnog jezika kakva danas poznajemo.

Budući da je glagoljaštvo imalo veliku ulogu u razvitku hrvatskoga jezika i književnosti, nameće nam se pitanje kakvi su tekstovi bili pisani glagoljicom. Odgovor, dakako, ide u dva smjera: glagoljicom su bili pisani najprije liturgijski tekstovi, a nešto kasnije i neliturgijski tekstovi.

Damjanović (2012) govori o liturgijskim knjigama, o razvitku misala, o čemu nije na odmet nešto reći zbog predmeta analize, Kožičićeva *Misala hruackog*. Naime, misal je nastao od 10. do 12. stoljeća kada su se prikupili molitveni tekstovi, psalmi i čitanja koja se najčešće rabe na misi. Tek od 16. stoljeća Rimski misal postao je obaveznim za biskupije. Damjanović (2012) navodi najvažnije misale od 14. stoljeća pa sve do 15., 16. st., a spominje i Šimuna Kožičića Benju i njegovu riječku tiskaru pomoću koje je liturgijskim knjigama opskrbljivao kler.

S druge strane, glagoljicom se pisalo i izvan liturgije, stoga su postojale i neliturgijske knjige. Osim pravnih tekstova, u neliturgijske se tekstove ubrajaju i književni tekstovi. Damjanović (2012) spominje Hercigonjinu podjelu neliturgijskih tekstova: religioznopropovjedna proza (liturgijski i neliturgijski legendarij, pasije), apokrifi (starozavjetni, novozavjetni), svjetovna pripovjedna proza, prenja, moralizatorsko-didaktička proza, crkvenoretorička proza itd. Mnoge takve neliturgijske tekstove sadrži *Pariški zbornik*, koji pokraj neliturgijskih tekstova sadrži i liturgijske, a jedan je od takvih tekstova i *Muka po Marku*. U nastavku će se rada donijeti podaci o *Pariškome zborniku* i Kožičićevu *Misalu hruackom*.

3. PARIŠKI ZBORNİK

Pariški je rukopisni zbornik izrazito važan jer je, kao što je već kazano, najstariji očuvani zbornik nastao 1375. godine te je jedini hrvatskoglagoljski kodeks vezan za Šibenik i jedini dosad poznati rukopis pisan za redovnice (Šimić 2018). Budući da je jedan od triju pisara, uz Stipana i Mikulu, bio Grgur Borislavić iz modruške Gorice, poznat je i pod imenom *Borislavićev zbornik*, a pridjev je pariški dobio jer se čuva u Parizu (Bibliothèque Nationale Slave 73) (Damjanović 2012). Zbornik je pisan na pergameni, glagoljicom, a sastoji se od 296 listova manjega formata, dimenzija 15 × 11,5 cm (Tadin 1954:21–32, Mulc 1971:396, Badurina Stipčević 2003:188 prema Šimić 2018:153). Kodeks, odnosno zbornik, navodi Tadin (1954:21) prema Šimić (2018:153), dobro je očuvan, u uvezu od kože i drva s metalnim kopčama, a nagrizen mu je samo prvi list. Zanimljivo je da, ističu Badurina-Stipčević (2004) i Šimić (2018), osim neliturgijskih tekstova, koji su karakterističniji za glagoljske zbornike, *Pariški zbornik* obuhvaća i biblijske te liturgijske tekstove kao što su psaltir i muke, a nas će zanimati upravo liturgijski tekst, tekst *Muke po Marku*.

Vesna Badurina Stipčević (2015) govori o značaju tekstova glagoljaške neliturgijske književnosti. Navodi da su najvažniji tekstovi zapisani upravo u glagoljskim zbornicima, kakav je i *Pariški zbornik*. Takvi su zbornici bili „svojevrne pomoćne teološkodidaktičke, katehitičke, ritualne, religiozno (i svjetovno-)-literarne kompilacije, kanonskopravni priručnici ili općeobrazovne enciklopedije“ (Hercigonja 1975:198). Budući da su glagoljaški pisci neliturgijskih zbornika željeli poučiti i prosvijetliti puk, često su bili razapeti između želje da budu razumljiviji što širem krugu ljudi i težnje da očuvaju kontinuitet s crkvenoslavenskom tradicijom. Upravo je zato u neliturgijskim zbornicima nastajao hibridni jezik, odnosno knjiški čakavsko-crkvenoslavenski hibridni jezik (Hercigonja 1975:30–33), što će biti istraživano u tekstu *Muke po Marku*.

Pariški zbornik, najznačajniji spomenik glagoljske tradicije u Šibeniku, poseban je, navodi Šimić (2018), po tome što sadrži misni red i kanon (prije franjevačke reforme u 13. stoljeću), dva teksta molitve *Očenaša*, a sam je posebna vrsta časoslova, *Liber horarum*, tj. *Knjiga časova* ili *Mali časoslov*. Šimić (2018) govori o takvoj vrsti časoslova kao o skraćenim časoslovima kojima je sadržajna okosnica psaltir, s dodanim komunalom, službama Marijinim, službama za pokojnike i kalendarom. Nastao je u srednjem vijeku, često sastavljen na narodnom jeziku, a bio je namijenjen redovnicama i laicima koji nisu znali latinski.

O važnosti nam *Pariškoga zbornika* govore i istraživanja o njegovim tekstovima. Zborničkim su se tekstovima bavili Marin Tadin, koji ga je prvi opisao, Josip Leonard Tandarić, Anica Nazor, Vesna Badurina-Stipčević te Marinka Šimić.

Treba stoga istaknuti da rukopis sadrži prijevode psaltira, kantika i Muka (Šimić 2003), odnosno religijske tekstove, a svi ti tekstovi, tvrdi Badurina-Stipčević (2004), prate latinski *Vulgatin* prijevod, i to najvjernije od svih drugih hrvatskoglagoljskih spomenika. Tekst *Muke po Marku* iz *Pariškoga zbornika*, dakle, u svemu prati latinsku strukturu, a redosljed je psaltira također prema uporabi u zapadnoj crkvi.

Šimić (2018:154) još tvrdi da su tekstovi iz zbornika znatno pomlađeni u odnosu na druge hrvatskoglagoljske misale i brevijare 14. i 15. stoljeća te da se *Pariški zbornik* može odrediti kao „hrvatskoglagoljski rukopis koji je u 14. stoljeću najviše kroatiziran, tj. pisan mješavinom crkvenoslavenskoga i čakavskoga jezika“ (Šimić 2018:154). Zbornik je pisan uncijalnim i poluuncijalnim pismom, prilično pohrvaćenim jezikom na frankapanskom području i čakavskim narječjem (Šimić 2018).

U radu će se istraživati koje se imenice pojavljuju u rukopisu, koliko i u čemu se razlikuju od liturgijskog tiskanog Kožičićeva misala, a to će se uspoređivati na tri već spomenute razine: fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj.

4. KOŽIČIĆEV MISAL HRUACKI

Misal hruacki jedno je od glagoljskih djela, ujedno i najopsežnije, koje je Kožičić tiskao u vlastitoj tiskari pokrenutoj nakon što se oko 1529. povukao u Rijeku iz Modruša pod pritiskom Osmanlija (Nazor 2017). Ta je tiskara, za koju se pretpostavlja da je pokrenuta 1530., u literaturi navedena kao jedna od najvažnijih tiskara u razvoju hrvatske pismenosti. U njoj je u manje od godinu dana na glagoljici otisnuto šest važnih knjiga, među kojima je najvažniji upravo *Misal hruacki* (Eterović i Vela 2013).

Nazor (2017:191) također ističe kako je *Misal hruacki* „najopsežnije i najljepše Kožičićevo djelo (ima 8 neobilježenih i 248 brojevima označenih listova, veličine 20,5×16 cm). Misal je pun inicijala i antropomorfnih likova, a na kraju je kolofon i tipografski znak Kožičićeve tiskare“ (Nazor 2017:191). Treba spomenuti kako na naslovnoj stranici Kožičić bilježi da je Misal sastavljen kao i drugi rimski misali (*Misal hruacki po rimski običaj i čin sa*

vsimi eže v diečkihъ misalehъ sut ... od slova do slova kužanъ popravlenъ i prepisanъ častnim ... Šimunomъ Kožičićemъ Zadrantinomъ biskupom modruškimъ). Misal je prepisan, dakle, kako Kožičić kaže, od slova do slova po *latinskim mislima* (Nazor 2017).

Muka po Marku iz Kožičićeva misala dio je, dakle, liturgijske knjige, odnosno misala, knjige koja sadrži sve tekstove za misu tj. liturgijsko slavlje. Muke su ovdje uklopljene u evanđelja, njihov redosljed diktira liturgijska godina, dok u *Pariškome zborniku*, kao što je rečeno, muke dolaze jedna za drugom (Muka po Mateju, Marku, Luki i Ivanu). Budući da se Kožičić trudi oblikovati jezik koji će s jedne strane odgovarati tradiciji, koja se u liturgiji morala poštovati, a s druge strane biti i optimalno razumljiv (Nazor 2017), moguće je da će se jezik Kožičićeve *Muke po Marku* približiti jeziku *Muke po Marku* iz *Pariškoga zbornika*.

Kožičićev je misal, dakle, također pratio biblijski prijevod svetog Jeronima, odnosno *Vulgatu*. Kožičić je prijevod potpuno podredio latinskome predlošku i time se udaljio od staroslavenskoga jezika: „Odstupanja od dotadašnje hrvatske staroslavenske tradicije posljedica su temeljita redigiranja teksta prema latinskomu predlošku, a odnos je staroslavenskih i starohrvatskih elemenata promišljen i sukladno tomu uređen“ (Eterović i Vela 2013:1).

Ceković i Eterović (2013) govore o važnosti posvete Kožičićevih *Knjižica odb žitiê rimskihъ arhierêovъ i cesarovъ* Tomi Nigeru. Ondje Kožičić govori o uređivanju jezika glagoljskih liturgijskih knjiga te o odnosu starog i novog, odnosno staroslavenskih i starohrvatskih jezičnih elemenata. Kožičić se spominje i kao inicijator stvaranja književnoga hibrida ili književne stilizacije staroslavenske i starohrvatske riječi, a zna mu se pripisati i namjera jezičnoga pomlađivanja, odnosno kroatizacije tekstova (Ceković i Eterović 2013).

Ono od čega se polazi i što je važno za analizu Muke iz Kožičićeva *Misala hruackog* spominju Ceković i Eterović (2013). Autorice naglašavaju da u jeziku *Misala hruackoga* ima znatno više starohrvatskih elemenata u odnosu na tradiciju hrvatskoga staroslavenskoga jezika, ali napominju i kako su svjesno zadržani i mnogi staroslavenizmi, od kojih većina u tadašnjem govornom jeziku nije više postojala.

5. ISUSOVA MUKA KAO DIO GLAGOLJSKIH KNJIGA

Muka je Isusova najvažniji i središnji dio evanđelja, a pretpostavlja se da je ujedno i najstariji. Tekstovi se muke upravo zbog svoje iznimne važnosti mogu pronaći u mnogim liturgijskim i neliturgijskim knjigama, a sve se čitaju kao lekcije u uskrsnome ciklusu (Badurina-Stipčević 2004).

Vesna Badurina-Stipčević (2014:13) ističe misale iz razdoblja od 14. do 16. stoljeća u kojima čitamo lekcije *Mučenia gospoda našego Isusa Hrsta*. Od rukopisnih to su sljedeći: *Vatikanski misal Borg Ilir. 4* iz 14. stoljeća, *Novakov misal* iz 1368., *Kopenhagenski misal* s kraja 14 stoljeća, *Berlinski* iz 1402., *Hrvojev* iz 1404., *Ljubljanski 1. i 2.* iz 15. stoljeća, *Ročki* iz 1420., *Vatikanski* iz 1435., *Newyorški* iz sredine 15. stoljeća, *Oxfordski* iz 15. stoljeća, *Vrbnički* iz 1462/1463., a od tiskanih navodi *Prvotisak misala* iz 1483., *Senjski misal* iz 1494., *Misal Pavla Modrušanina* iz 1526. te analizirani *Kožičićev Misal hruacki* iz 1531.

Ti se misalski zbornici prema osobinama biblijskih ulomaka mogu podijeliti u dvije skupine, o čemu prvi piše Tandarić (Šimić i Vela 2021). Spomenute su dvije skupine sljedeće: sjeverna, krčko-istarska, nastala u 12. stoljeću te južna, zadarsko-krbavska iz prve polovice 14. stoljeća. Šimić i Vela (2021) navode da ona sjeverna skupina (s otoka Krka i Istre) sadrži starije biblijske prijevode iz *Septuaginte*, dok južna odražava *Vulgatu*, latinski prijevod. Razlika je, dakle, navodi Badurina-Stipčević (2000), u sve većem udaljavanju južne skupine misala od grčkog i staroslavenskog predloška, odnosno u primicanju latinskom prijevodu. U južnoj je skupini tako povećan broj kroatizama. Međutim, napominju autori Šimić i Vela (2021), ne postoji stroga granica između te dvije skupine jer neki misali leže "između". Budući da su oba teksta *Muke po Marku*, kojima se bavi ovaj diplomski rad, prepravljena i prevedena prema latinskom prijevodu Biblije, *Vulgati*, možemo ih smjestiti u južnu, onu mlađu skupinu.

6. JEZIČNA ANALIZA IMENICA

6.1. Fonologija samoglasnika

6.1.1. Poluglas

Samoglasnički se sustav, navodi Damjanović (2005), potvrđen u kanonskim glagoljskim tekstovima, oblikovao još u praslavenskome razdoblju djelovanjem glasovnih promjena. Prvo su kvantitativne razlike, opozicije dugih i kratkih vokala, prešle u kvalitativne razlike, stoga je od pet (dugih i kratkih) praindoeuropskih samoglasnika nastalo osam praslavenskih: a, y, ê, i, o, e, ѣ, ѥ. Zadnja su dva glasa bila kratka, a s vremenom su se još kratili. Djelovanjem su se pak zakona otvorenih slogova, koji kaže da svaki slog mora završavati na vokal, mijenjali u monoftonge, završni suglasnici otpadali, a nastali su i nosni samoglasnici (Damjanović 2005).

Samoglasnici ѣ i ѥ, jerovi (jer i jor), često se nazivaju i poluglasovima. Damjanović (2005) piše kako se o njihovu izgovoru zna vrlo malo: zna se da je *jer* bio mekan, palatalan, a *jor* tvrd, velaran. *Jer* se najčešće dobivao iz kratkoga *i*, a *jor* iz kratkoga *u*. Jerovi su mogli biti u slabom položaju ili u jakom položaju. U jakom su položaju bili kada su bili naglašeni i kad su bili u slogu ispred sloga s jerom u slabom položaju. U slabom su pak položaju bili na kraju jednosložne riječi te u nenaglašenome položaju pred slogom u kojemu je puni vokal ili jedan od jakih jerova (Damjanović 2005). Odnosno, govori Damjanović (2005), prema Havlikovu pravilu, počinjalo se od desnog kraja riječi te su se brojali jerovi: prvi je slab, drugi je jak, treći je slab i tako dalje. Ako se u brojenju pak naišlo na slog s nekim drugim samoglasnikom, brojanje je započinjalo ispočetka.

Jaki su se i slabi jerovi drugačije razvijali: slabi su se jerovi izgubili, a jaki su zadržani kao puni samoglasnici. Vokalizacijom su jerovi potvrđeni kao punopravni samoglasnici te su se stopili s nekim drugim samoglasnikom.

U hrvatskoj su se redakciji, govori Mihaljević (1981), tvrdi (stražnji) i meki (prednji) poluglas stopili u jedan vokal. Za taj je samoglasnik u hrvatskoglagoljskim tekstovima prisutno više znakova (Mihaljević 1981). U nekim rukopisima iz 12. i 13. stoljeća poluglas je označen znakovima ѣ i ѥ. U ostalim se rukopisima bilježi znakovima | i '. Ti su znakovi poznati pod imenom štapić i apostrof. Literatura kaže kako u upotrebi ovih dvaju znakova nema stroge razlike. I jedan i drugi znaju se pojaviti u istom rukopisu, na istoj stranici i u istoj riječi (Šimić 2000). Mihaljević (1981) također govori da su oni često u slobodnoj varijaciji, ali je njihov

znakovni status različit. Dok se štapić javlja u redu, apostrof je samo nadredna oznaka. Stoga se „apostrof često upotrebljava i onda kada je sigurno da na tom mjestu poluglas više nema (a ponekad nije ni imao) glasovne vrijednosti“ (Mihaljivić 1981:67).

Badurina-Stipčević (2004) piše kako se pod utjecajem govornoga jezika poluglas u *Muci po Marku* iz *Pariškoga zbornika* čuva ili gubi i zamjenjuje punim samoglasnikom. Kao znakovi za poluglas upotrebljavaju se štapić i apostrof. Štapić je čest na kraju riječi: *vazamъ* (246v), *opresnakъ* (246v), *danъ* (246v), *prazdnikъ* (246v), *isusъ* (247r), *človekъ* (247v). U sredini riječi, naročito imenica, štapić dolazi rijetko, što navodi i Badurina Stipčević (2004). U *Muci* iz *Par* pronađena je jedino imenica *Vъzam'* (2470v), gdje je poluglas zadržan u sredini riječi. Zanimljivo je da je u istoj riječi na svim drugim mjestima poluglas vokaliziran: *vazam* (246v, 247v). Apostrof pak, s druge strane, čest je u sredini riječi (*sme'tna* (246v), *nar'di* (247r), *kr'v*, *kravev'stvo* (248v), *jet'semani* (248v), *ar'hierêi* (249v), *ar'hierêu* (249v), *og'ni*, *svedoč'stvo*, *smr'ti* (250r), *p'sost* (250v), *druž'bu*, *ras'petie*, *ubien'ê*, *s'vite*, *ž'rebi* (252r), *sat'nik*, *d'vari* (253v), no valja biti oprezan jer apostrof nije uvijek značio i glasovnu vrijednost (Mihaljević 1981). U tekstu se tako *Muke po Marku* iz *Pariškoga zbornika* mogu naći iste riječi pisane na različite načine: *ar'hierêi* (246v, 249v) i *arhierêi* (250r), *kravev'stvo* (248v) i *kr(a)l(ê)vstvo* (253v). Badurina-Stipčević (2004) pronalazi zakonitosti pisanja apostrofa u *Pariškom zborniku* te zaključuje kako apostrof dolazi najčešće na kraju riječi, zatim iza slogotvornih glasova *r* i *l*, iza prefiksa *pred-*, ispred sufiksa *-stvo*, a u drugim pozicijama njegova je upotreba nedosljedna. Badurina-Stipčević (2004) napominje kako su vokalizirani poluglasovi rijetki. Analiza je imenica pokazala da ipak postoje.: *Opresnakъ* (246v), *venac'* (252r).

U *Muci* je Kožičićeva *Misala hruackog* situacija s poluglasovima nešto drugačija. Poluglas je, tj. štapić zadržan samo na krajevima riječi: *danъ*, *alabastarъ*, *I(su)sъ*, *oprêsnakъ*, *č(lovê)kъ*, *gradъ*, *arhiereomъ*, *sinъ*, *hlebъ* (69r), *krvъ*, *pes(a)nъ*, *peteh*, *pes(a)nъ*, *napastъ*, *starišinъ* (69v) *mečъ*, *dvorъ*, *zborъ*, *semrtъ*, *dvoromъ* (70r), *pilatъ*, *venacъ*, *križъ* (70v), *ždrebbъ*, *titulъ*, *kralъ* (*i kral*), *krstъ*, *trstъ*, *glasъ*, *stotnikъ*, *er(u)s(o)l(i)mъ*, *osipъ* (*i osip*) (71r), dok je u sredini riječi vokaliziran ili ispušten, djelomično prateći očekivani razvitak jakih i slabih jerova. Ponekad se ista riječ u jednom slučaju javlja sa završnim poluglasom, a u drugome bez njega. Apostrof je također nepostojeći. Autori Ceković, Eterović i Žagar (2015) u svome radu zaključuju kako Kožičić u *Misalu hruackom* poluglas rabi samo iz grafetičkih razloga, kao svojevrsan ostatak, odnosno kao optički element crkvenoslavenskoga jezika, čemu izmjena imenica sa završnim poluglasom i bez njega idu u prilog. Kad se poluglas u jakom položaju vokalizira, vokalizira se najčešće kao glas *a*: *opresnakъ* (69r), *danъ* (69r), *venacъ* (70v). Iza

slogotvornih *l* i *r* ne dolazi poluglas niti *popratni* vokal: *plku* (69r), *krvь* (69v), *plt* (69v), *Krstь* (71r), o čemu će više biti riječi kod fonologije suglasnika.

Ipak, zanimljivo je da je u riječi *semrtь* (70r) slabi poluglas vokaliziran, i to kao glas *e*. Ta je pojava obilježila i kose padeže imenice smrt: *semrti* (70r). Također se primjećuje da se poluglasovi u jakom položaju nisu uvijek vokalizirali, pronađen je primjer imenice *tma* (71r).

6.1.2. Jat (*ě*)

Praslavenski vokal jat (*ě*) prednji je vokal, a vokalskom se trokutu nalazio između vokala *e* i *a*. Razvio se iz praindoeuropskog monofonškog dugog *e* te monoftongizacijom praslavenskih dvoglasa *ai* i *oi* kad su oni bili pod uzlaznom intonacijom (Moguš 2010). Od 12. stoljeća nailazimo na prve zamjene jata s glasovima *i* i *e* (Gadžijeva i sur. 2014). Gadžijeva i suradnici (2014) napominju kako postoje tekstovi u kojima preteže zamjena jata s *i*, oni u kojima preteže zamjena s *e*, ali postoji i miješanje zamjena prema pravilu Jakubinskoga i Meyera. Također spominju i zamjenu izbornih *e* i *i* s jatom.

Proučavajući literaturu o jatu, zaključuje se da su mišljenja istraživača hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika o jatu podijeljena; dok ga jedna strana smatra posebnim fonemom i njegovo zamjenjivanje prepisuje utjecaju govora, drugi ga objašnjavaju tradicionalnim načinom pisanja i smatraju da se u vrijeme nastanka hrvatskih crkvenoslavenskih tekstova na čakavskom području jat uvijek ostvaruje kao glas *e* ili kao glas *i*.

Josip Hamm, navodi Marinka Šimić (2000), govori o ekavskom (sjevernom), ikavsko-ekavskom (prijelaznom), ikavskom (jugoistočnom) i jekavskom (lastovskom) refleksu. Mihaljević (2002) pak napominje da je u čakavskom dijalektu odavno uočena dvojaka zamjena *ě* unutar istog jezičnog sustava ($ě > e$ i i). Ona se objašnjava utjecajem naglaska, miješanjem ikavskih govornika s ekavskima itd. Kad se govori o jatu, trebaju se spomenuti Jakubinskij i Mayer koji su postavili pravilo o miješanju refleksa jata na istom geografskom području. Smatrali su da se *ě* različito reflektira zbog raznih kombinacija konsonanata i vokala koji su slijedili nakon njega. Jat se, stoga, realizira kao *e* ispred konsonanata *d*, *t*, *z*, *s*, *l*, *r*, *n*, a nakon kojih dolazi jedan od stražnjojezičnih vokala (*a*, *o*, *u*, *o*, *y*, *ь*). U ostalim je slučajevima refleks *i* (Mihaljević 2002).

Jat je u hrvatskoglagoljskim tekstovima bilježen sve do 15. i 16. stoljeća, ali vrlo se rano i postupno pojavljuju i njegovi refleksi *e* i *i*. Vjerojatno su ga zamjenjivali prepisivači kojima nije bilo logično pisati jat ako su ga izgovarali kao *i*, odnosno *e*.

U *Muci je po Marku* iz Par *ê* dobro očuvan na starome mjestu (*bétanii* (246v), *dêlo* (247r), *têlo* (247v), *drêviemь* (249r), *mêsto* (252r), *kolêno* (252r), *galilêi* (251r), *arhierêi* (251r)), a može se pronaći i u gramatičkim morfemima (*ljudêh* (246v)).

No, u *Muci po Marku* u Par mogu se pronaći i refleksi jata. Ekavski je refleks pronađen kod imenice *peteh'* (248v), a ista je riječ na drugome mjestu napisana kao *petêh'* (250v), što pak upućuje na zamjenu glasa *e* glasom *ê* (u oba se slučaja radi o istome padežu, nominativu jednine muškoga roda). Imenica *pogrebenie* (247r) također je primjer ekavskog refleksa jata. Primjera je s ikavskim refleksom jata, kao i onih s ekavskim, vrlo malo. Među imenicama pronađene su sljedeće: *pinezi* (247r), *svitu* (247r). Slično o jatu u *Muci po Marku* iz Par govori i Badurina-Stipčević (2004:10) koja u svoje primjere uvodi i druge vrste riječi, ne, dakle, samo imenice: „Tradicionalno pisanje jata dobro je sačuvano: *bê* 246v, *imejuče* 247r, *smêsanoe* 247r, *prêdragoe* 247r, *dêlo* 247r, *têlo* 247r, *pêedast'* 247v, *grêsnikov'* 249r, *prêdatelь* 249v, *drêviem'* 249r, *uêeze* 249v, *vidêše* 251v itd. Ali postoje i njegove realizacije u ekavski i ikavski refleksi: *svitu* 247r, *predastь* 247v, *pinezi* 247v, *idita* 247v, *celova* 249v, *sidese* 249v, *vim'* 250v, 251r, *vice* 251“ (Badurina-Stipčević 2004:10).

U *Muci po Marku* iz Kožičićeva *Misala hruackog* jat u imenicama gotovo uopće nije sačuvan, češći su njegovi refleksi. Ipak, nekoliko imenica zapisano je s jatom: *mêsto* (69r), *oprêsnak* (69r), *erêi* (70r), *arhierêi* (70r), *svedêtelstvo* (70r). Zanimljiva je i imenica *vimê* (69r) u kojoj je na mjestu nosnog samoglasnika *ę* zabilježen *ê*, a jat je zamijenjen glasom *i*.

Najčešći je refleks jata u *Muci po Marku* u Kožičićevu misalu ipak *e*: *telo* (69r), *zdeli* (69r), *pes(a)nь* (69v), *peteh* (69v), *kolena* (70v), *venacbь* (70v), *steni* (71r). No, postoje i primjeri gdje je refleks jata *i*: *vimê* (69r), *pinezi* (69r), *starišinь* (69v). Dakle, radi se o mješovitome ostvaraju jata po pravilu Jakubinskog i Meyera gdje ispred dentalnih suglasnika (t, d, s, z, l, r, n), ako iza njih slijede stražnji samoglasnici (a, o, u) ili ako su na kraju riječi, jat prelazi u *e* (*venac*, *koleno*, *stena*), dok u svim drugim slučajevima jat prelazi u *i* (*vrime*, *pinezi*). Pronalaze se i odstupanja od navedena zakona, a primjer su imenice *ždreb* (71r) i *hlebbь* (69r).

Najdosljednije Kožičić piše jat na mjestima gdje se izgovara kao /ja/, a to je iza vokala ili na početku riječi. Na kraju stranih vlastitih imena, u postvokalnoj poziciji, Kožičić piše *ê* (*mariê*, *iliê*), a *ê* piše i na početku vlastitog imena *êkov*. Relativno je često da Kožičić piše jat

iza palatala i iza *r* gdje mu povijesno to nije mjesto, što se najviše vidi u pridjevima i glagolima, no tu pojavu ne nalazimo kod imenica.

S obzirom na to da Kožičić umjesto prednjeg nazala piše *jat*, zatim ga piše i iza palatala i glasa *r*, može se pretpostaviti kako je svaki Kožičićev *jat* označavao *e* (Žagar 1993).

Zaključuje se da u *Muci po Marku* u *Pariškome zborniku*, za razliku od *Muke po Marku* iz *Kožičićeva Misala hruackog*, *jat* možda i postoji kao jedinica glasovnog sustava jer se znak pojavljuje češće nego odgovarajući znakovi za *e* i *i*, no i tada je to diskutabilno. Budući da je *Muka po Marku* iz *Kožičićeva misala* novijega datuma, zamjena je *jata* bila očekivana. Riječ je o prvoj polovici 16. st.; s vremenom se događala redukcija *jata* kao zasebnog fonema, a to je, govori Žagar (1993), počelo infiltriranjem njegovih refleksa iz govora. U Kožičićevo je vrijeme ta redukcija u glasovnom sustavu bila dovršena, a trebalo ju je provesti još i u pisanom sustavu (Žagar 1993).

6.1.3. Refleksi nosnih samoglasnika

Refleks glasa *ę*

Nosni su samoglasnici u gotovo svim slavenskim jezicima postojali relativno kratko. Zamjena nosnika, kao i ukidanje poluglasova, promjena je koja obilježava kraj općeslavenskog razdoblja i početak razvoja pojedinih suvremenih slavenskih jezika. Njih su zadržali samo poljski i kašupski (Damjanović 2005).

Staroslavenski je prednjojezični nazal *ę* u većini slučajeva u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku dao glas *e*. U čakavskom je narječju *ę* nekada iza palatala *j*, *č*, *ž* davalo *a*, no danas se to stanje zadržalo samo u imenici *jazik*, tj. *zajik* (Šimić 2000). U tekstu se *Muke po Marku* iz *Par* prednjojezični nazal u imenicama, u skladu s tradicijom, reflektira kao *e*: *pamety* (247r), *ras'petie* (252r).

Kožičić je pak na pojedinim mjestima u tekstu *Muke* na mjestima *ę* zapisao *ê*, o čemu je već prethodno bilo riječi: *vrime* (Mh 69r – b).

Ni u *Muci po Marku* iz *Misala hruackog* nije pronađen nijedan primjer refleksa prednjega nazala *a* u imenicama. Refleks je prednjega nosnoga samoglasnika i ovdje uvijek *e*.

Refleks glasa ǫ

Stražnji nazal ǫ, kao što je očekivano, rezultirao je vokalom *u*. Pojavnice u tekstu *Muke* potkrjepljuju spomenuto: *muka* (Par 246v), *ruku* (Par 248r), *ruke* (Par 249r), *rukami* (Par 250r), *ruku* (Mh 69r – b), *ruke* (Mh 69r – b), *smutna* (Mh 69r – a).

Ipak postoji primjer koji nam kazuje da je stražnji nazal katkad dao i *o*: *sobotom'* (Par 253v), *sobotu* (Mh 71r – b).

6.1.4. Slogotvorni *r* i *l*

Slogotvorni su se *l* i *r* u staroslavenskoj pisarskoj tradiciji bilježili kao *likvid* i *poluglas*, a tako su se bilježili i u hrvatskoglagoljskim tekstovima (Šimić 2000). Ubrzo nakon toga došlo je zamjene u pisanju, stoga su se oni često bilježili kao *poluglas* i *likvid* ili, kasnije, *vokal* i *likvid*. Dakle, samoglasnik se nalazio ispred likvida.

Marinka Šimić (2000) govori o dvjema teorijama o izgovoru, tj. neizgovoru popratnoga vokala. Dok Rešetar tvrdi da oznaka *ar* i *er* predstavlja samo pisarsku tradiciju (slično kao i poluglasovi), Hamm je siguran u to da su se slogotvorni *l* i slogotvorni *r* izgovarali s određenim prizvukom.

U *Muci po Marku* iz *Par* slogotvornost *l* i *r* dobro se očuvala, a o izgovoru se tih elemenata puno ne zna jer su zapisani bez popratnih vokala. Slogotvornost se elemenata u tekstu označava uobičajenim znakovima za poluglas, štapićem ili apostrofom: *smr'ti* (248v, 250r), *kr'vb* (248r). Budući da se znak za poluglas nalazi iza likvida, ne možemo govoriti o popratnom samoglasniku (kao što bi to bio slučaj da je znak za poluglas ispred likvida), već se radi o staroslavenskoj pisarskoj tradiciji (Šimić 2000). U nekim se imenicama pojavljuju slogotvorni glasovi *r* i *l* bez da su obilježeni poluglasom, štapićem ili apostrofom: *crk(ǃ)vi* (249v), *crk(ǃ)v'* (250r), *trstiu* (252r).

I u *Muci po Marku* iz *Misala hruackog* slogotvornost likvida dobro je očuvana: *plku* (69r), *krvb*, *plt* (69v), *semrti* (69v), *plka* (69v), *semrtb* (70r), *krst* (70r), *plku* (70v), *Krstb* (71r), *trstb* (71r).

Kao zaključak, za razliku od imenica u *Muci* iz *Par*, imenice se sa slogotvornim *r* i *l* u *Misalu hruackom* nisu bilježile poluglasovima, štapićima ni apostrofima. Zanimljiva je imenica

semrtъ (Mh 70r), točnije njezin glas *e*. Postavlja se pitanje ima li vokalizacija slabog poluglasa veze sa slogotvornim *r* i je li došlo do metateze od riječi *smertъ*.

6.2. Fonologija suglasnika

6.2.1. Suglasnička skupina *žd*

Suglasnička skupina *žd* (< **dj*), napominje Šimić (2000), jedna je od karakterističnih osobina staroslavenskoga jezika. Očuvala se u hrvatskim liturgijskim spomenicima sve do 16. stoljeća, a u neliturgijskim je spomenicima očuvana samo ponegdje.

Na mjestu se praslavenske skupine *d + j* nalazio znak *ǰ* koji se u 12. i 13. stoljeću bilježio samo na mjestima grčkog i latinskog *g*. Šimić (2000) govori o trima načinima zapisivanja skupine *d + j* u hrvatskologoljskim tekstovima: *žd, j*, te pisanje samo susjednih samoglasnika.

U *Pariškom zborniku* stara skupina *žd* nije sačuvana u imenicama. U *Pariškome* je *zborniku* glas *ǰ* pronađen između vokala u imenici *arhierǰi* (250r), a on je zabilježen i u stranim riječima: *ǰetsemani* (248v), *e(van)ǰ(e)lie* (247r). Glas *ǰ* u imenicama *Muke* iz *Misala* pronađen je također u imenici *e(van)ǰ(e)lie* (69r – a).

6.2.2. Suglasnička skupina *št/šč/ć*

U oba se teksta na mjestu starih skupina **tj*, **stj*, **skj* upotrebljava jedan grafem, i to podjednako za *št*, *šč* i *ć*. O izgovoru se ove suglasničke skupine ne zna puno, može se samo nagađati. Kad govorimo o *Muci po Marku* iz *Pariškog zbornika* i *Misala hruackog*, mnogo je primjera glasa *ć* u glagolskim oblicima, no kod imenica taj glas nije puno zastupljen. U *Pariškom zborniku* pronalazimo sljedeće primjere: *noćъ* (248v), *plaćem'*, *plać'* (249v). U *Misalu hruackom* pronalazimo iste imenice, dakle: *noćъ* (69v), *plašč* (70r), *plaščem* (70r). Može se primijetiti razlika kod riječi *plašt*. Dok je u *Misalu* glas *ć* iza *š*, u *Pariškome zborniku* *ć* dolazi bez dodatnog palatala. Vjerojatno se u *Zborniku* glas *ć* izgovarao drugačije nego u *Misalu*. Ova je suglasnička skupina česta i kod aktivnoga participa preterita, o čemu sada neće biti riječi.

6.2.3. Alternacija *f/p-v*

Mihaljević (2001) govori kako se strani fonem *f* u hrvatski jezični sustav prenosio kao *p* ili *v*, odnosno zamjenjivao se najslbličnijim glasovima. Tako su u hrvatskoglagoljskim misalima česti primjeri *pervarь* za *februarius*, *parisêi* za *pharisaeus*, *propaciê* za *praefatio*. Glas *f* postupno je ušao u hrvatski jezični sustav, i to najviše u stranim riječima poput *fratarь*, *filosofь*, *Filipь*. Od 15. se stoljeća postupno javljao i u domaćim riječima, i to najčešće u riječi *ufati* (Mihaljević 1991:47).

U *Muci po Marku* iz *Par* glas *f* ne donosi se ni jedanput, dok se u *Muci po Marku* iz *Kožičićeva Misala hruackog* donosi rijetko. Glas *f* u imenici primijećen je jedino u stranoj imenici *blasfemiû* (Mh 70r) te u posvojnem pridjevu stranoga imena: *rufova* (70v). Ovakvo stanje u tekstovima ne slaže se potpuno s mišljenjem Milana Mihaljevića (1991) koji govori da *f* u to vrijeme nije bio organski dio glasovnog sustava hrvatske redakcije tekstova te da su ga zbog toga pisari osjećali kao strani element i nerijetko zamjenjivali najbližim domaćim elementom. Možemo se složiti kako glas *f* nije bio uobičajen i čest, no Kožičić ga nije zamjenjivao nekim drugim glasovima.

6.2.4. Palatalizacije

Damjanović (2005) govori o trima palatalizacijama stražnjojezičnih suglasnika. Pod prvom palatalizacijom podrazumijeva promjenu *k, g, h* pred prednjojezičnim samoglasnicima (*i, e, ъ, ê, ę*) u *č, ž, š* (*tihь > tišina, drugь > družę*). Pod drugom palatalizacijom podrazumijeva promjenu *k, g, h* ispred samoglasnika *i* i *ê* u *c, z, s* (*duhь > dusi, učenikь > učenicu*), odnosno ono što bismo danas zvali sibilizacijom. Može se zaključiti da *i* i *ê* izazivaju i prvu i drugu palatalizaciju, ali poredbeno je istraživanje otkrilo da vrsta palatalizacije ovisi o podrijetlu tih glasova. Isti je rezultat imala i treća palatalizacija, no kod nje je uzročnik palatalizacije samoglasnik *i* ili *ę* koji se nalazio ispred velara (Gadžijeva i sur. 2014). Treća se palatalizacija, dakle, razlikovala od prvih dviju po redosljedju elemenata. Dok su se u prve dvije palatalizacije samoglasnici nalazili iza stražnjojezičnih suglasnika (regresivne palatalizacije), u trećoj se palatalizaciji samoglasnici nalaze ispred suglasnika pa se može govoriti o progresivnoj palatalizaciji. Prva i treća palatalizacija ostale su nepromijenjene još od praslavenskog doba, dok je druga doživljavala promjene. Glas *y* (jeri) prije nije uvjetovao palatalizaciju, no

prelaskom u *i*, stvoreni su uvjeti za provođenje druge palatalizacije i na mjestima nekadašnjeg *jeri* (Šimić 2000).

U *Pariškome zborniku* druga se palatalizacija dosljedno provodi na mjestima gdje joj je od starine mjesto, a to znači u nominativu množine muškog roda (*učenici* (249v)). Provođi se i u instrumentalu množine muškog roda (*s' oblaci* (250v), *s' knižnici* (251r), *s' zasidnici* (251v)).

U *Kožičićevu* je *Misalu hruackom* stanje s drugom palatalizacijom slično kao u *Par.* Promjena se dosljedno provodi u nominativu množine muškog roda (*učenici* (69r – b)), u instrumentalu množine muškoga roda (*sa uč(e)n(i)ci* (69r – b), *sa nestroinici* (70v – a)). Zanimljiv je i primjer akuzativa množine, odnosno, preciznije bi bilo kazati, dvojine ženskog roda. Uz primjer *ruke* (69v – b), pronalazimo i primjer *v ruce* (69v – b). Budući da glas *e* potječe od *jata*, pretpostavljena je provedba druge palatalizacije. O dvojinskim oblicima govore i Čeković i Eterović (2012:146). Zaključuju kako je riječ o neujednačenom statusu *jata* na etimološkom mjestu i da zastupljenost njegovih refleksa *e* i *i* te uporaba na neetimološkim mjestima čini manje pouzdanim procjene o dvojinskoj/množinskoj „pripadnosti” oblika *ruce*, *ruci*.

Zaključno se može reći da u *Pariškom zborniku* i *Misalu hruackom* vlada novije stanje, dakle druga se palatalizacija provodi, osim na starom mjestu, i ondje gdje se prvobitno provodila nije.

6.3. Morfologija imenica

U staroslavenskome je jeziku postojalo nekoliko sklonidba. Postojala je tzv. glavna promjena imenica muškog i srednjeg roda (nepalatalna i palatalna), glavna promjena imenica ženskoga roda (također palatalna i nepalatalna) te nekoliko sporednih promjena: *i*-promjena muškog i ženskog roda, *u*-promjena muškog roda, *v*-promjena ženskog roda te konsonantske promjene (Damjanović 2005). Vidimo iz priloženog da je u staroslavenskom jeziku bilo važno razlikovanje imenica po obilježju palatalnosti i nepalatalnosti. Iva Lukežić (2015) govori kako se razlikovanje osnova po palatalnom i nepalatalnom završetku odrazilo u glavnoj sklonidbi imenica podvajanjem glavnog obrasca na nepalatalne, koje još zovemo i tvrde, te palatalne, odnosno meke osnove.

Glavne su promjene potvrđene u staroslavenskim tekstovima sljedeće: tvrde o-osnove i meke jo-osnove muškoga roda, tvrde o-osnove i meke jo-osnove srednjega roda, tvrde a-osnove i meke ja-osnove ženskoga roda.

Sporedne se promjene, spomenute na početku poglavlja, dijele na samoglasničke i suglasničke osnove. „Suglasničke su osnove: i-osnove muškog roda i i-osnove ženskog roda, u-osnove muškog roda i u-osnove ženskog roda (v-osnove). Suglasničke su osnove: osnove ženskog roda, n-osnove muškog roda, n-osnove srednjeg roda, t-osnove srednjeg roda i s-osnove srednjeg roda“ (Lukežić 2015:12).

Nama su te sklonidbe, odnosno promjene važne jer se iz njih razvio sustav kakav danas poznajemo, a imenice su u velikoj većini slučajeva zadržale rod koji su imale u praslavenskom jeziku (Lukežić 2015).

Već u dosta ranoj fazi hrvatskoga jezika sustav se sklonidba pojednostavio, stoga valja govoriti o trima sklonidbenim tipovima. Zadržana je, dakle, o/jo-sklonidba koja je obuhvaćala gotovo sve imenice muškoga i srednjega roda, a/ja-sklonidba koja je obuhvaćala gotovo sve imenice ženskoga roda te i-sklonidba koja je obuhvaćala gotovo sve imenice nekadašnjih konsonantskih osnova.

U nastavku će se rada prikazati morfološka analiza imenica. Ta će analiza biti obilježena isključivo rodom riječi, a ne vrstom sklonidbe. Za svaki će se padež istražiti gramatički morfemi koji su najfrekventniji, a sve će biti potkrijepljeno i primjerima kako bi jezično stanje bilo što bolje prikazano.

6.3.1. Nominativ

U *Muci po Marku* iz *Pariškog zbornika* te *Muci po Marku* iz *Kožičićeva Misala hruackog* potvrđena su dva gramatička morfema u nominativu jednine imenica muškoga roda: nulti morfem i *-a*. Nulti je morfem češći, a primjeri iz *Par* su sljedeći: *vazamъ* (246v), *opresnakъ* (246v), *i(su)sъ* (247r), *meštrъ* (247v), *s(i)nъ* (248r), *Petrъ* (248r), *peteh* (248v), *časъ* (249r), *D(u)hъ* (249r), *prêdat(e)lъ* (249v), *sanam'* (250r), *h(rstъ)* (250v), *arhierêi* (250v), *Pilat'* (251r), *p(e)trъ* (251r), *barabas'* (251v), *raz'boinik'* (251v), *narod* (251v), *skaz'* (252r), *kr(a)lъ* (252r), *druĝ'* (252v), *oponъ* (253r), *sat'nikъ* (253r), *desetnik'* (253v), *osipъ* (253v)

Nulti je morfem kod imenica muškoga roda najzastupljeniji i u *Kožičićevu misalu*: *I(su)sъ* (69r – a), *č(lovê)kъ*, *učitelъ*, *sinъ* (69r – b), *petarъ*, *petehъ* (69v–a), *narod* (69v – b), *arhierêi*, *krst* (70r – b), *Pilat*, *itulъ*, *krst* (71r – a), *stotnikъ*, *osipъ*, *desetnik* (71r – b).

Morfem *-a* nalazi se u imenicama muškoga roda u *Par* samo u sljedećim imenima: *Juda* (247r) i *iliê* (253r). U istim je imenima taj gramatički morphem očuvan i u *Kožičičevu misalu*: *iūda* (69r – a) i *iliê* (71r – b), a očuvan je i u imenici *baraba* (70v – a). Može se primijetiti da je kod imena *Ilija* u nominativu jednine zabilježen *ê*, no pretpostavka je da se taj glas čitao kao /ja/, o čemu se govorilo u poglavlju fonologije. Ta su se muška imena sklanjala poput imenica ženskoga roda glavne sklonidbe.

U nominativu jednine ženskoga roda potvrđena su tri gramatička morfema: *-a*, nulti morphem i *-i*. Najčešći je morphem *-a*, stoga se navode primjeri imenica iz *Par*: *žena* (247r), *d(u)ša* (248v), *raba* (250v), *m(a)riê mag'dalêna* (253r), a podudarni su primjeri i u *Misalu*: *paska* (69v – b), *smutna, žena* (69r – a), *godina* (69v – b), *rabina* (70r – b), *mariê magdalena* (71r – b), *paraskaviê* (71r – b). U imenicama u kojima je zabilježen jat ponovno govorimo o izgovoru /ja/.

Imenice i-deklinacije imaju nulti gramatički morphem u nominativu jednine: *večer'* (Par 253v, Mh 71r – b), *pogibêl'/ pogibelb*, (Par 247r, Mh 69r – a), *mastb* (Mh 69r – a), kr'v *b/krvb* (Par 248r, Mh 69v – a), *plt* (Mh 69v-b).

Morfem *-i* zabilježen je jedino u primjeru *mati* (Par 253r, Mh 71r – b).

Sve imenice srednjega roda u nominativu jednine u obje muke imaju morphem *-o* ili *-e*. Morphem *-e* imaju sljedeće imenice: *e(van)j(e)lie* (Par 247r, Mh 69 r – a), *ukreplênie* (Mh 69r – b). Morphem *-o* pronađen je u sljedećim primjerima: *telo* (Mh 69r – b) tj. *têlo* (Par 248r), *sv(ê)doč'stvo* (Par 250r), odnosno *svedêtelstvo* (Mh 70r – a), *mesto* (Mh 70v – b), tj. *mês'to* (Par 252r).

U nominativu množine imenica muškoga roda redovito je gramatički morphem *-i*: *arhierei, pisci* (Mh 68v – b, Par 249v), *učenici* (Mh 68r – b) tj., *uč(e)n(i)ci* (Par 247v), *erêi* (Mh 70r – a, Par 249v), *starii* (Mh 70r – a), *arhierêi/arhierêji* (Mh 70r – a, Par 250r), *vitezi* (Par 251v). Također je pronađen i morphem *-e* za N mn. m. r.: *sluge* (Mh 70r – b) te *starišine* (Par 249v). Te su imenice muškoga roda, no sklanjaju se kao imenice ženskoga roda današnje e-deklinacije.

U nominativu je množine imenica ženskoga roda gramatički morphem *-e* (*ov'ce* (Par 248v), tj. *ovce* (Mh 69v – a), *žene* (Mh 71r – b, Par 253r).

Pronađen je jedan primjer imenice u nominativu množine srednjega roda, i to u *Pariškom zborniku*, dok niti jedna nije pronađena u *Misalu hruackom*: *sv(ê)doč'stva* (Par 250r). Može se zaključiti da u ovim dvjema mukama nisu vidljive međusobne razlike u nominativu

jednine i množine imenica, tj. isti se gramatički morfemi pojavljuju na paralelnim mjestima u tekstovima.

6.3.2. Genitiv

U genitivu jednine imenica muškoga roda pronađen je jedan gramatički morfem: -a. Gramatički morfem -a nalazi se u najvećem broju primjera: *zavêta* (Par 248r), *narda* (Mh 69r – a), *roda* (Par 248r, Mh 69v – a), *plka* (Mh 69v – b), *i(su)sa* (Par 250r), *prazdnika* (Par 251r, Mh 70v – a), *uzroka/ozroka* (Par 252r, Mh 71r – a), *križa* (Par 252v, Mh 71r – a), *templa* (Mh 71r – b), *êkova* (Par 253r, Mh 71r – b), *kravestva* (Mh 71r – b), *stotnika* (Mh 71r – b), *satnika* (Par 253v), *groba* (Par 253v, Mh 71v – a).

Pronađena su i dva primjera G jd. m. r. zapisana s jatom: *arhierêê* (Mh 70r – a) i *kraê* (Par 253r). Ovdje se opet može govoriti o izgovoru jata kao *ja*.

U genitivu jednine imenica ženskoga roda pronađena su dva gramatička morfema: -i i -e. U nastavku slijede primjeri s morfemom -i: *smr'ti*, *smrti* (Par 248v, Par 250v), *vodi* (Mh 69r – b), *galilêi* (Par 251r), *masti* (Par 247r, Mh 69r – a), *vznavidosti* (Mh 70v – b), *godini* (Mh, 71r – a). Sljedeći primjeri potvrđuju morfem -e: *vode* (Par 247v), *sile* (Par 250v), *zadovole* (Par 251v), *pur'pure* (Par 252r), *t'me* (Par 252v), *godine* (Par 252v), *arimatie* (Par 253v, Mh 71r – b), *golgote* (Mh 70v – b). Može se primijetiti da iste imenice u dvjema mukama imaju različiti morfem. Tako u Par nalazimo oblike *vode*, *godine*, a u Mh gledamo oblike *vodi*, *godini*. Morfem -i ovdje o upućuje na starije podrijetlo, odnosno, kako Kuzmić i Kuzmić (2015:26) navode, taj je nastavak podrijetlom iz nekadašnje a-sklonidbe, a od srednjeg je vijeka uopćen nastavak u čakavskome narječju (kao i nastavak -e čije je podrijetlo iz ja-, v-, i r- sklonidbe).

U genitivu jednine imenica srednjega roda pronađen je gramatički morfem -a, a primjera su tek dva: *slova* (Par 251r, Mh 70v – a), *sela* (Mh 70v – b), *tela* (Mh 71r – b).

Kad govorimo o genitivu množine, u tekstu je Muke pronađen genitiv množine imenica muškoga roda s nutim morfemom te s morfemima -ov/-ev, a primjeri su za nulti morfem sljedeći: *učenikъ* (Mh 69r – b), *pisac*, *pisac'* (Mh 69v – b, Par 249r), *starêšinъ* (Par 249r). Primjera za morfem -ov/ev nešto je manje: *oprêsnakovъ* (Par 247v), *učenikovъ* (Par 247v), *arhierêovъ* (Mh 69v – b, Par 250r), *grešnikov'* (Par 249r), *svedêtelevъ* (Mh 70r – b), *sv(ê)dokov'* (250v). Nađeni su i primjeri za morfem -i: *pinezi* (Par 247r), *arhierêi* (Par 249r), ali i za nastavak -ih: *danih'* (Par 250r), odnosno -eh: *d(a)nêh'* (Par 252v). Vidimo, dakle, kako *Muka* iz

Kožičićeva misala ima samo dva nastavka za genitiv množine muškoga roda, nulti te -ov/-ev, dok Muka iz *Pariškoga zbornika* zadržava njih mnogo, čak pet: -0, -ov/ev, -i, -ih, -êh. Svi su ti morfemi karakteristični čakavskom narječju, a vidimo da se ista imenica katkad pojavi s jednim morfemom, a katkad s drugim. Gadžijeva i sur. pišu kako se kod imenice *blagdan*, a onda analogno tome i kod imenice *dan*, može naći pridjevski nastavak -ih, i to sa *ê* umjesto *i*, a ta je pojava karakteristična čakavskim govorima i novijeg je datuma.

Imenice su glavne muške deklinacije preuzimale tako nastavke u-deklinacije, posebno ako su ti oblici bili dulji i izražajni pa se mogu naći sljedeći oblici: *arhierêovъ* (Mh 69v – b), *grešnikov'* (Par 249r), a koji su dokaz ostataka iščezlih paradigmi. Nastavak iz u-sklonidbe preuzela je i imenica *svedêtelevъ* (Mh 70r – b), koja zbog palatalnog dočетка dobiva nastavak -ev (Kuzmić i Kuzmić 2015).

Genitiv množine ženskoga roda pronađen je samo jedanput u objema *Mukama*, i to s nultim nastavkom: *rabinъ* (Mh 70r – b) te *rabъ* (Par 250v), dok primjera za genitiv množine srednjega roda nema.

6.3.3. Dativ

Dativni su oblici u tekstu *Muke po Marku* češći nego što se očekivalo. U dativu jednine imenica muškoga pojavljuje se samo gramatički morfem -u: *gospodinu* (Par 247v), *gospodu* (Mh 69r – b), *domu* (Par 247v, Mh 69r – b), *č(lovê)ku* (Par 248r, Mh 69r-b), *Petru* (Par 249r, 250v, Mh 69v – b, 70v – a), *ar'hierêŭ* (Par 249v), *i(su)su* (Mh 70r – a (u *Pariškom* je zborniku ovdje upotrijebljen akuzativ: *vprosi i(su)sa* (Par 250r))), *pilatu* (Par 251r, Mh 70v – a, 71r – b), *plku* (Mh 71v – a), *kralju* (Par 251v), *drugu* (Par 252v), *osipu* (Par 253v, Mh 71r – b).

U dativu jednine imenica ženskoga roda pronađeni su sljedeći primjeri s morfemom -i: *smr'ti/semrti* (Par 250r, Mh 70r – b), *sili* (Mh 70r – b), *godini* (Par 252v, Mh 71r – a), a primjera dativa jednine srednjega roda nema.

Nešto su češći primjeri u dativu množine imenica muškoga roda koji imaju gramatički morfem -om: *učenikom'/učenikomъ* (Par 248v, Mh 69v – a), *arhierêom'/arhiereomъ* (Par 247v, Mh 69r – a).

U tekstu nema ni primjera za dativ množine imenica srednjega roda, a primjer je za dativ množine ženskoga roda jedan: *dvarem* (Mh 71v – a). Ta je imenica u staroslavenskome glasila

dvьrbь, a pripadala je i-sklonidbi (Damjanović i sur. 2009). Morfem -em potvrđen je u imenica i-sklonidbe u čakavskome jeziku (Kuzmić i Kuzmić 2015).

Iz priloženog vidljivo je kako se u dvama tekstovima ne vide razlike u dativnim oblicima. U oba se teksta pojavljuju isti gramatički morfemi.

6.3.4. Akuzativ

Za razliku od dativa, akuzativ je u tekstu vrlo čest. U muškome rodu jednine imenica najčešći je gramatički morfem nulti: *danь* (Par 246v, Mh 69r – a), *prazdnikь* (Par 246v), *alabastarь* (Mh 69r – a), *gradь* (Par 247v, Mh 69r – b), *vazam'* (Par 247v), *č(lovê)kь* (Par 247v), *baril'* (Par 247v), *hlebь* (Mh 69r – b), *gl(a)sь/ glasь* (Par 248v, Mh 69v – a), *plašč* (Mh 70r – a), *dvor* (Par 249v, Mh 70r – a), *tempal* (Mh 70r – a), *križ'/križь* (Par 252r, Mh 70v – b), *vênac'* (Par 252r), *er(u)solimь/er(u)s(o)l(i)mь* (Par 253r, Mh 71r – b), *grobь* (Mh 71r – b), *kamenь/kamen* (Par 253v, Mh 71v – a).

Pojavljuje se, dakako, i gramatički morfem -a: *i(su)sa* (Par 246v, Mh 68v – b), *pastira* (Mh 69v – b), *petra* (Par 248v), *êkova* (Par 248v), *iv(a)na* (Par 248v), *raba* (Par 249v, Mh 70r – a), *razboinika* (Mh 70r – a), *s(i)na* (Par 250r, Mh 70r – b), *č(lovê)ka* (Par 251r, Mh 70v – a), *krala* (Par 251v, Mh 70v – a), *simuna* (Par 252r, Mh 70v – b), *otca* (Mh 70v – b), *barabana* (Par 251v), *sat'nika* (Par 253v).

Može se primijetiti da je akuzativ jednine imenica muškoga roda za neživo jednak nominativu, a onaj za živo jednak genitivu. U staroslavenskom su književnom jeziku nominativ i akuzativ uvijek bili jednaki, tek se razvitkom posebnih slavenskih jezika razvila razlika između živoga i neživoga u jeziku. Gramatički se morfem -u nalazi u dvjema imenicama: *barabu* (Par 251v), *iliū* (Par 253r, Mh 71r – b). Te se imenice sklanjaju kao imenica *žena*, dakle, kao imenice ženskoga roda, no u izvanjezičnoj stvarnosti predstavljaju osobe muškoga spola. Zanimljivo je da je na jednom drugom mjestu u *Pariškom zborniku* zapisana imenica muškog roda, a koja bi u nominativu glasila *baraban* (A jd. m. r. *barabana* (Par 251v)), čime se naglašava da je riječ o osobi muškog spola.

U akuzativu je jednine imenica ženskoga roda češći gramatički morfem -u: *glavu* (Par 247r, Mh 69r – a), *pasku* (Mh 69r – b), *š'krabicu* (Par 247r), *ruku* (Par 248r, Mh 69r – b), *zdelu* (Par 248r), *čašu* (Par 248r, Mh 69v – a), *goru* (Par 248v, Mh 69v – a), *galilêju/galileu* (Par 248v, Mh 69v – a), *z(e)mlū* (Par 248v, Mh 69v – b), *godinu* (Mh 69v – b), *nivu* (Mh 69v – a),

blasfemiu (Mh 70r – b), *druž'bu* (Par 252r), *godinu* (Par 252v, Mh 71r – a), *spugu/spužu* (Par 253r, Mh 71r – b), *večerat(e)lnicu* (Par 247v), *gostinicu* (69r – b)

Tek se ponegdje javlja nulti gramatički morfem, i to u imenicama i-deklinacije, nešto češće u *Muci* iz *Pariškoga zbornika* nego iz *Misala hruackog*: *mastь* (Par 247r), *pametь* (Par 247r), *večerь* (Par 247v), *pes(a)n* (Mh 69v – a), *noč'/nočь* (Par 248v, Mh 69v – a), *napastь* (Par 249r, Mh 69v – b), *crk(b)v'* (Par 250r), *semrtь* (Mh 70r – a), *tr'stь/trstь* (Par 253r, Mh 71r – b).

U akuzativu jednine imenica srednjega roda češći je gramatički morfem -o: *tělo/telo* (Par 253v, Mh 69r – a), *svedetelstvo* (Mh 70r – a), *sv(ě)doč'stvo* (Par 250r), *zlo* (Mh 70v – b), *uboistvo* (Mh 70v – a), *město* (Mh 70v – b), *dělo* (Par 247r), *selo* (Par 248v, na tom je mjestu u *Mh* imenica ženskoga roda *niva*: *na nivu* (Mh 69v – a)), *uho* (Par 249v), *vino* (Par 252r), *kr(a)l(ě)vstvo* (Par 253v).

Rjeđe se javlja gramatički morfem -e: *vr(ě)me/vr(i)me* (Par 246v, Mh 68v – b), *pogrebenie/pogrêbenie* (Par 247r, Mh 69r – a), *vspominanie* (Mh 69r – a), *l(i)ce* (Mh 70r – b), *dubal'є* (Mh 71r – b), *zn(a)m(e)nie* (Par 249v), *ras'petie* (Par 252r).

Akuzativ množine imenica teško se pronalazi; u *Misalu hruackom* nije ni pronađen. U *Pariškom* je zborniku morfem za akuzativ množine imenica muškoga roda -i: *d(b)ni* (Par 249v).

U akuzativu množine imenica ženskoga roda gramatički je morfem -e: *svite* (Par 252r), *ruce, ruke* (Mh 69r – b) te -i: *rizi* (Mh 70r – b),.

U akuzativu srednjeg roda množine pronađene su imenice: *svedětelstva* (Mh 70r – a), *kolena* (Mh 70v – b), s time da se kod druge imenice može govoriti i o dvojini.

6.3.5. Vokativ

U tekstu *Muke po Marku* postoji nekoliko imenica u vokativu, a svi su vokativi u jednini muškoga roda te u skladu sa staroslavenskom jezičnom tradicijom. Najčešći je gramatički morfem -e, a mogu se pronaći i morfemi -u i -i. Donose se primjeri s gramatičkim morfemom -e: *o(tb)če/otče* (Par 249r, Mh 69v – b), *Simune* (Par 249r, Mh 69v – b), *Meštre* (Par 249v), *B(ož)e* (Par 253r, Mh 71r – a), a zatim i s gramatičkim morfemom -u: *kr(a)lju/kralū* (Par 252r, Mh 70v – b). Na mjestu gdje je u *Pariškome zborniku* vokativ *Meštre*, u *Misalu hruackom* nalazimo *Rabbi* (Mh 69v – b), što je tipični grecizam.

6.3.6. Lokativ

U lokativu se jednine imenica muškoga roda u *Pariškome zborniku* najčešće nalazi gramatički morfem -u koji se smatra utjecajem u-deklinacije: *v' domu* (Par 246v), *v' svitu* (Par 247r), *v' kamiku* (Par 253v), a isti se može, još češće, naći i u *Misalu hruackom: po dneŭ* (Mh 68v – b), *v plku* (Mh 69r – a), *po miru* (Mh 69r – a), *v domu* (Mh 69r – a), *v purpiru* (Mh 70v – b). Ipak, može se naći i morfem -i: *pri og'ni/ pri ogni* (Par 250r, Mh 70r – a), *v templi* (Mh 70r – a), a pojavljuje se i nulti morfem: *v' zased* (Par 251v) te morfem -em: *po dnem* (Mh 70v – a)

Za lokativ jednine ženskoga roda u obje je *Muke* potvrđen jedino gramatički morfem -i: *v bêtanii/v betanii* (Par 246v, Mh 69r – a), *po z(e)mli* (Par 252v, Mh 71r – a), *v galilêi/v galilei* (Par 253r, Mh 71r – b), *po glavi* (Mh 70v – b) *v nestroenyi* (Mh 70v – a), *v steni* (Mh 71r – b), *v' crk(b)vi* (Par 249v).

Dok je gramatički morfem za imenice u lokativu jednine srednjega roda u *Pariškom zborniku* -o: *v' kraleŭ'stvo* (Par 248r), u *Misalu hruackom* je -i: *v kraleŭstvi* (Mh 69v – a).

U lokativu je množine imenica muškoga roda u *Misalu hruackom* pronađen primjer s gramatičkim morfemom -êh: *v ljudêh* (Mh 246v), a primjer lokativa množine muškoga roda nije pronađen u *Pariškom zborniku*.

Za lokativ množine imenica ženskoga roda pronađen je primjer *v' dvori* (Par 250v) te *po lanitami* (Mh 70r – b). Lokativ množine srednjeg roda također nije pronađen.

6.3.7. Instrumental

Instrumental je relativno frekventan padež u *Muci po Marku*. U instrumentalu je jednine imenica muškoga roda gramatički morfem -om. U svim je primjerima osnova nepalatalna, stoga je i očekivan gramatički morfem -om: *i(su)som'/i(su)som* (Par 250v, Mh 70r – b), *dvoromъ* (Mh 70r – b), *zboromъ* (Mh 70v – a), *sanmom* (Par 251r), *glasom* (Mh 71r – a).

U instrumentalu jednine imenica ženskoga roda pronađen je sljedeći primjer s morfemom -û, odnosno -ju: *lastiû* (Mh 68v – b). Ta se imenica u staroslavenskom književnom jeziku deklinirala po i-deklinaciji. Još se jedna imenica sklanjala po i-deklinaciji, a pronađena je u oba

teksta: *trstiu* (Par, 252r, Mh 70v – b). U *Pariškome zborniku* na mjestu imenice *lastiū* pronalazimo riječ sa zanimljivim morfemom -ov: *hinovъ*.

Instrumental jednine srednjega roda nije pronađen, osim onoga u *Pariškom zborniku*: *s' drêviemъ* (Par 249r) gdje je riječ o zbirnoj imenici. Tekst *Muke* pruža mnogo primjera instrumentala množine imenica muškoga roda s gramatičkim morfemom -i: sa *uč(e)nici* (Par 247v, Mh 69r – b), *s' meči* (Par 249r, Mh 69v – b), *s' knižnici* (Par 251r), *s' zasidnici* (Par 251v), *sa oblaci* (Mh 70r – b), *sa nestroinici* (Mh 70v – a).

Gramatički morfemi za instrumental množine imenica ženskoga roda nisu raznovrsni, već je uvijek riječ o istome morfemu, morfemu -ami: *rukami* (Par 250r), *pošiinicami* (Par 250v), *poličnicami* (Par 250v), *gl(a)vami* (Par 252v, Mh 71r – a), *šibami* (Mh 70v – b), a isti morfem ima i imenica muškoga spola koja se deklinirala kao imenica glavne ženske promjene: *starêšinami* (Par 251r), *slugami* (Mh 70r – a), .

Jedina imenica srednjega roda množine instrumentala u *Muci* je sljedeća: *s drevi* (Mh 69v – b). Stari se nastavak -i, govore Kuzmić i Kuzmić (2015), javlja u i štokavskome književnome jeziku (u svim razdobljima) te u čakavskome do kraja 17. st. U *Pariškom* se *zborniku* na tom mjestu nalazi zbirna imenica, tj. instrumental jednine srednjega roda: *s' drêviemъ* (Par 249r).

6.3.8. Dvojina

Parnost

U *Muci po Marku* iz Kožičićeva misala i *Pariškog zbornika* češća je zamjena dvojinjskih oblika parnih imenica množinskim oblicima: *vzložiše ruke* (Mh 69v – b), *ruke v'zložiše* (Par 249v), *v ruke grešnikov* (Par 249r), *prekl(o)n(i)mo kol(e)n(a)* (Mh 71v – b), *i kolena polagaūće* (Mh 70v – b), *i preklanajuće kolêna* (Par 252r), *za lanitami, po lantami* (Mh 70r – b), *rukami stvorenuū* (Par 250r).

Ceković i Eterović (2012) napominju kako se u drugim mukama iz drugih misala i zbornika na većini ovih mjesta pojavljuju dvojinjski oblici.

Ipak, potvrđeni su dvojinjski oblici imenica za izricanje parnosti za, kako Ceković i Eterović (2012) kažu, parnosimetrične predmete sastavljene od dvaju dijelova ili dijelove tijela

koji tvore prirodni par, a koje još nazivamo i parnim imenicama: *Bêhu bo oči ih' otežčali* (Par 249r), *bêhu bo otegoteli otči ih* (Mh 69v – b) *v ruce grešnih* (Mh 69v – b).

Iz primjera se vidi da je dvojina uporabljena onda kada se radi o množini u izvanjezičnoj stvarnosti (o rukama više grešnika, o očima više učenika).

Vrlo je zanimljiva pojava supostojanja množinskog i dvojniskog oblika u *Muci po Marku* u Kožičićevu *Misalu hruackom*. Sljedeća se dva oblika, naime, pojavljuju samo nekoliko redaka jedan iza drugog: *vzložiše ruke* (Mh 69v – b), *v ruce grešnih* (Mh 69v – b). To potvrđuje Kožičićevo kolebanje pri izricanju parnosti dvojniskom paradigmom, o čemu su više govorile Ceković i Eterović (2012).

Dvojnost

Dvojniski oblici imenica upotrebljavaju se u *Muci po Marku* i za izricanje dvojnosti, tj. kada se govori o dva bića ili predmeta, a imenske su imenice u službi apozicije i atributa sročne u istom broju (Ceković i Eterović 2012). Broj može ili ne mora biti eksplicitno naveden pa tako u muškome rodu postoji očuvan nominativ dvojine gdje kvantifikator nije naveden: *otidosta uč(e)nika* (Mh 69r – b), tj. *šad'ša uč(e)nika* (Par 247v) te akuzativ dvojine gdje postoji kvantifikator: *raspeše d'va razboinika* (Par 252v, Mh 71r – a).

Očuvan je i ostatak lokativa množine muškoga roda : *po dviû dneû* (Mh 68v – b), *po triû dneû* (70r – a).

Uz brojevni kvantifikator dva i tri, uz koje u staroslavenskome dolazi dvojina, javlja se u tekstu *Muke po Marku* u *Misalu hruackom* i *Pariškome zborniku* i množina: *po triû dneû* (Mh 70r – a), *v trihъ dnêhъ* (Mh 71r – a), *po trih' d(a)nih'* (Par 250r).

Što se tiče morfologije imenica u tekstu *Muke po Marku*, može se zaključiti da se za sva tri roda očuvala glavna deklinacija, a razlike se između palatalnih i nepalatalnih osnova ponegdje čuvaju. Neki nam oblici padeža pokazuju ostatke u-deklinacije imenica muškoga roda (imenice *sin*, *dom*), n-deklinacije imenica muškoga (*dan*) i srednjega roda (*vrême*), r-deklinacije imenica ženskoga roda (*mati*), s-deklinacije imenica srednjega roda (*têlo*, *nebo*).

Imenski se oblici u *Pariškom zborniku* i *Misalu hruackom* uglavnom podudaraju, a najveće su razlike u genitivu množine muškoga roda. *Muka* iz *Misala* ima samo dva morfema: nulti te -ov/-ev, dok *Muka* iz *Pariškoga zbornika* pet: -0, -ov/ev, -i, -ih, -êh. Zaključiti se može

da je *Pariški zbornik* pratio razvitak čakavskoga jezika, a pisar želio da jezik bude razumljiv puku, dok je Kožičić u *Misalu hruackom* pokušao zadržati morfeme karakteristične za crkvenoslavenski jezik i tradiciju, dakle one starijeg podrijetla. Treba naglasiti da su u tekstu *Muke po Marku* u *Misalu* i *Zborniku* očuvani ostaci dvojine imenica muškoga i ženskoga roda. Zanimljivo je da je u Kožičićevu *Misalu hruackom* na jednome mjestu očuvan i akuzativ dvojine imenica ženskoga roda, a na drugome se mjestu s istom imenicom nalazi akuzativ množine ženskoga roda (*vzložiše ruke* (*Mh 69v – b*), *v ruce grešnih* (*Mh 69v – b*)), što donosi zaključak da se Kožičić dvoumio između uporabe dvojine i množine. Na spomenutom se mjestu u *Pariškome zborniku* uvijek nalazi množina, što upućuje na to da je Borislavić pratio razvoj jezika i nije podlijegao tradicionalnim i starijim oblicima. U imenskim oblicima nema puno međusobnih razlika u dvama tekstovima *Muke* i može se zaključiti da su, što se morfologije imenica tiče, ove dvije *Muke* vrlo slične.

6.4. Leksik imenica

S obzirom na to da se radi o *Mukama* iz različitih knjiga, liturgijske i neliturgijske, može se govoriti o razlici i na leksičkoj razini. U *Pariškome se zborniku* javljaju nove imenice, neuobičajene za misalski jezik. Tako primjerice u *Misalu* pronalazimo imenicu *paska* (*Mh 68v – b*), dok je ona u *Zborniku* zamijenjena riječju *vazamь* (*Par 246v*). Slično, dok je u *Misalu* imenica *rizi*, u *Zborniku* je *svite*. U *Misalu je hruackom* primijećeno i više riječi stranoga podrijetla, tako primjerice pronalazimo imenicu *alabastarь*, dok u *Par* pronalazimo imenicu *škrabica*. *Blasfemija* iz *Mh* zamijenjena je riječju *psost* u *Par*. Uspoređujući misalski tekst i onaj zbornički, uočavaju se sinonimni parovi koji s jedne strane sadrže stranu ili stariju riječ, dok s druge strane dolazi domaća ili novija riječ. Slijede neki od primjera:

<i>Misal hruacki</i>	<i>Pariški zbornik</i>
paska (68v – b)	vazamь (246v)
lastiu (68v – b)	hinovь (246v)
plku (69r – a)	ljudêh' (246v)
alabastarь (69r – a)	škrabicu (247r)
dinari (69r – a)	pinezi (247r)
miru (69r – a)	svitu (247r)

vspominanie (69r – a)	pamet (247r)
mêsto (69r – a)	grad ^b (247v)
vidro (69r – b)	baril ^b (247v)
učitel ^b (69r – b)	meštr ^b (247v)
ukreplê ^b e (69r – b)	stan ^b (247v)
gostinicu (69r – b)	večer ^a t(e)lnicu (247v)
hleb ^b (69r – b)	kruh' (248r)
nivu (69v– a)	selo (248v)
godina (69v– b)	čas ^b (249r)
rabbi (69v– b)	meštre (249v)
meč (70r – a)	nož' (249v)
templi (70r – a)	crk(^b)vi (249v)
ūnoša (70r – a)	junak' (249v)
zbor (70r – a)	sanam' (250r)
svêdetelstviê (70r – a)	sv(ê)doč'stvo (250r)
rizi (70r – b)	svite (250r)
blasfemiū (70r – b)	psost (250v)
pisci (70v – a)	knižnici (251r)
nestroinici (70v – a)	zasidnici (251v)
šibami (70v – b)	biči (251v)
voini (70v – b)	vitezi (251v)
voinstvo (70v – b)	druž'bu (252r)
stotnika (71r – b)	satnika (253r)
ton ^b (71r – b)	gl(a)s ^b (253r)
dubal ^b e (71r – b)	platna (253v)
steni (71r – b)	kamiku (253v)

Vidljivo je iz paralela da su strane riječi iz *Misala* u *Zborniku* prevedene domaćim sinonimima. No, postoji i obrnuti slučaj: riječ *vidro* u *Misalu* zamijenjena je riječi *baril* u *Zborniku*. *Baril* je tipična talijanska riječ, što ukazuje na utjecaj talijanskoga jezika u *Pariškome zborniku*. U tekstu muke iz *Zbornika* pronađene su riječi *poličnica* (čuška) te *pošiinica* (zaušnica) za koje ne postoji ekvivalent u *Misalu*, a o tome je već govorila Badurina-Stipčević (2004). Ipak, bez obzira na to što je više hrvatskih riječi u desnom stupcu, pronađena je u tome

stupcu i riječ *sanam'* (250r) koja je moravizam i ističe se kao rijedak primjer leksičkoga arhaiziranja (Badurina-Stipčević 2004), a ona je u *Misalu* zamijenjena hrvatskom riječju *zborъ* (70r – a). Zanimljiva nam je i pojava riječi *dubalъe* u *Misalu*. Ta je riječ arhaična i starijeg podrijetla. U *Pariškom* je *zborniku* upotrijebljena suvremenija riječ, riječ *platno* (253v), koju pronalazimo i u današnjem, suvremenom prijevodu *Muke po Marku*. Što se tiče sinonimnog para *tonъ* (71r – b) i *gl(a)sъ* (253r), treba naglasiti da je riječ *tonъ* iz *Misala* grčkog podrijetla, a u *Pariškom zborniku* nalazi se imenica *gl(a)sъ* staroslavenskog podrijetla, što ponovno potvrđuje tezu o pomlađivanju leksika u *Zborniku*.

Ipak, treba napomenuti da tekst *Muke* iz *Misala hruackog*, iako možda nije toliko pomlađen u odnosu na *Zbornik*, dosta je pomlađen u odnosu na druge misalske tekstove. Badurina-Stipčević (2004) tako govori o zanimljivosti prijevoda latinskoga *Calvariae locus*. U oba je teksta *Muke* riječ o slobodnome prijevodu latinskoga predloška (što nije uobičajeno za misalske tekstove). U *Pariškom zborniku*, stoga, uočava se *ubiên'ê mēs'to*, a u *Misalu hruackom* umjesto toga nalazi se *mučnoe mesto*. Autorica govori o pučkoj etimologiji kojom je latinska riječ *Calvaria (chaluaria)* shvaćena kao *charuraia*, odnosno mjesto krvi ili ubojstva.

7. ZAKLJUČAK

Iz jezične se analize imenica iz *Muke po Marku iz Pariškoga zbornika* i *Misala hruackoga* može vidjeti da se, s obzirom na to da su knjige nastale u razmaku od više od 150 godina, imenice ponašaju relativno slično. Ipak, neke razlike postoje na grafijskoj i fonološkoj razini, ali i na morfološkoj te leksičkoj.

Dok se u *Misalu* potpuno uklanja apostrof, a štapčić se svodi na oznaku kraja, u *Zborniku* apostrof dolazi češće i to najviše na kraju riječi, zatim iza slogotvornih *r* i *l*, iza prefiksa ispred sufiksa *-stvo*, a u drugim pozicijama njegova je upotreba nedosljedna. Štapčić je u *Zborniku*, kao i u *Misalu*, čest na kraju riječi, dok u sredini dolazi rijetko. Zanimljivo je da su u oba teksta primjeri s vokaliziranim poluglasom rijetki.

Jat je u *Muci po Marku iz Pariškog zbornika* dobro očuvan na starome mjestu, dok u *Misalu hruackom* gotovo uopće nije očuvan, već su češći njegovi refleksi. U *Misalu hruackom* brojniji su kod imenica ekavizmi, dok je *Pariškome zborniku* i ikavskog i ekavskog refleksa pronalazimo malo. Podrijetlo ekavizama kod *Misala* vjerojatno je pod utjecajem sjevernih čakavskih govora, a dokaz da je Kožičić doživljavao *ê* kao glas tipa *e* potvrđuje jedan primjer u kojem je na mjestu staroga glasa *ę* također *ê*: *vrime*. U oba je teksta refleks prednjega nazala kod imenica *e*, dok je stražnjega u pravilu vokal *u* (iznimka su sljedeći primjeri: *sobotom*' (Par 253v), *sobotu* (Mh 71r–b)). I u *Pariškome zborniku* i u *Misalu hruackom* druga se palatalizacija dosljedno provodi na mjestima gdje joj je od starine mjesto, a to je u nominativu množine muškog roda, no provodi se i u instrumentalu množine muškog roda. U Kožičićevu se *misalu* provodi i u akuzativu dvojine imenice ruka: *rucê*.

Što se tiče morfologije imenica, nisu primijećene velike razlike. Tijekom povijesnoga jezičnoga razdoblja kategorija roda nije se mijenjala pa su imenice zadržale isti rod koji su imale i u praslavenskom jeziku. Nadalje, u morfološkoj analizi imenica potvrđen je gubitak sporednih deklinacija, osim *i*-deklinacije, a imenice koje su se sklanjale po tim deklinacijama prešle su u jednu od glavnih deklinacija.

Najveće se razlike u mukama vide u genitivu. U genitivu jednine ženskoga roda iste imenice u dvjema mukama imaju različiti morfem. Tako su *Par* nalazimo oblike *vode*, *godine* a u *Mh* oblike *vodi*, *godini*. Morfem *-i* ovdje o upućuje na starije podrijetlo i taj je nastavak podrijetlom iz nekadašnje *a*-sklonidbe. Razlike se vide i u genitivu množine muškoga roda; u *Misalu* su morfemi nulti te *-ov/-ev*, a *Zbornik* pokazuje čak pet morfema: *-0*, *-ov/ev*, *-i*, *-ih*, *-êh*.

Oba teksta razlikuju akuzativ za živo i za neživo, pa je tako akuzativ jednine imenica muškoga roda za neživo jednak nominativu, a onaj za živo jednak genitivu. U lokativu jednine

muškoga roda osim morfema -u te -i, u *Misalu* se javlja morfem -em, a u *Pariškom* pronalazimo nulti morfem. Dok je gramatički morfem za imenice u lokativu jednine srednjega roda u *Pariškom zborniku* -o, u *Misalu hruackom* je -i: v' *krlev'stvo* (Par 248r) i v' *krlev'stvi* (Mh 69v – a). U instrumentalu jednine imenica ženskoga roda u *Misalu* pronađeni su primjeri s morfemom –û, odnosno –ju, dok je u *Pariškom* potvrđen morfem -ov. Oba teksta pružaju mnogo primjera instrumentala množine imenica muškoga roda s gramatičkim morfemom -i, dok je morfem za instrumental množine imenica ženskoga roda -ami.

Srednji rod množine instrumentala pronađen je samo u *Muci* iz *Misala*, a tada je nastavak -i: s *drevi* (Mh 69v – b). Kuzmić i Kuzmić (2015) pišu kako se morfem -i javlja u štokavskome književnome jeziku (u svim razdobljima) i u čakavskome do kraja 17. st.

Što se tiče dvojine, češća je zamjena dvojinških oblika parnih imenica množinskim oblicima, no ipak su potvrđeni dvojinški oblici imenica za izricanje parnosti u *Misalu*, što ukazuje na Kožičićevu tradicionalnost. U oba teksta *Muke* postoji očuvan nominativ dvojine muškoga roda.

Na razini se leksika imenice nešto više razlikuju. U *Pariškome se zborniku* javljaju novije imenice, neuobičajene za misalski jezik, dok je u *Misalu* primijećeno više riječi stranoga podrijetla, nezamijenjenih domaćim. Bez obzira na to što *Muka* iz *Misala* sadrži tradicionalniji leksik od *Zbornika*, treba napomenuti da je taj tekst dosta pomlađen u odnosu na druge misalske tekstove.

Kada zbrojimo sve što se analiziralo u ovome radu, složit ćemo se da su ova dva teksta slična bez obzira na stoljeće nastanka. Oba prate latinski prijevod *Biblije* i oba pripadaju onoj, na početku spomenutoj, južnoj redakciji misala. Obje su muke pisane hrvatsko-staroslavenskim jezikom te se oba ipak naslanjaju na staroslavensku tradiciju, dok ujedno otvaraju vrata tekstovima pisanim narodnim, odnosno hrvatskim jezikom.

8. LITERATURA

Badurina-Stipčević, Vesna. 2004. Muka Kristova po Marku u hrvatskoglagoljskom Pariškom zborniku *Slave 73. Filologija*, (42), 1-21. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/156904>

Badurina-Stipčević, Vesna. 2014. Mjesto Kristove Muke - Golgota - u hrvatskoglagoljskim biblijskim prijevodima. U: *Glagoljaška Muka Kristova* – ur. Zaradija Kiš, M. Žagar, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Državni arhiv u Pazinu, Institut za etnologiju i folkloristiku, 11-24.

Badurina Stipčević, Vesna. 2015. Glagoljski Žgombičev zbornik kao književni izvor. *Kolo 2*. Preuzeto s <https://www.matica.hr/kolo/460/glagoljski-zgombicev-zbornik-kao-knjizevni-izvor-24950/>

Ceković, Branka – Eterović, Ivana. 2012. Dvojina u Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje. *Fluminensia*, 24 (1), 143-156. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/87675>

Ceković, Branka – Sanković, Ivana – Žagar, Mateo. 2010. Jezik Misala hruackoga Šimuna Kožičića Benje: glagolski oblici. *Slovo*, (60), 133-166. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/65869>

Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Damjanović, Stjepan – Jurčević, Ivan – Kuštović, Tanja – Kuzmić, Boris – Lukić, Milica – Žagar, Mateo. 2009. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.

Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona: staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska.

Eterović, Ivana – Vela, Jozo. 2013. Sintaktičke funkcije participa u Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje. *Slovo*, (63), 1-22. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/116359>

Gadžijeva, Sofija – Ana Kovačević – Milan Mihaljević – Sandra Požar – Johannes Reinhart – Marinka Šimić – Jasna Vince. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.

Hercigonja, Eduard. 1975. *Povijest hrvatske književnosti: Knjiga 2: Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Liber

Kuzmić, Boris – Kuzmić, Martina. 2015. *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Lukežić, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet u Rijeci; Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.

Mihaljević, Milan. 1981. Problemi normalizacije u vezi s poluglasom (Rad na Rječniku općeslavenskog književnog jezika hrvatske redakcije). *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu* (31). Str. 67-79.

Mihaljević, Milan. 1991. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.

Mihaljević, Milan. 2002. *Slavenska poredbena gramatika. 1. dio: Uvod i fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Moguš, Milan. 2010. *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Nazor, Anica. 2017. Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje. Faksimilno izdanje. Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća. *Slovo*, (67), 188-191. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/193369>

Šimić, Marinka. 2000. Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima. *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu* (50). Str. 5-117.

Šimić, Marinka. 2003. O prijevodu psaltira iz Pariškog zbornika Slave 73. Rasprave: *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29 (1), 275-292. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/68765>

Šimić, Marinka. 2018. O jeziku Pariškoga zbornika Code Slave 73 (na tekstu Psaltira i Kantika). *Fluminensia*, 30 (1), 153-185. Preuzeto s <https://doi.org/10.31820/f.30.1.4>

Šimić, Ana –Vela, Jozo. 2021. From Little Chapters to the Big Questions: How Were the Croatian Glagolitic Breviaries and Missals Compiled? *Slovo*, 71 (1), 121-168. Preuzeto s <https://doi.org/10.31745/s.71.6>

Žagar, Mateo. 1993. Prinos Šimuna Kožičića Benje uređenju jezika hrvatskoglagoljske neliturgijske književnosti (na fonološkom i grafemskom sustavu Knizica od žitje rimskih arhieroev i cesarov). *Croatica*, 23/24 (37-38-39), 467-487. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/214564>

9. SAŽETAK

Jezična usporedba imenica iz dviju glagoljskih *Muka po Marku: Muke po Marku iz Pariškog zbornika (1375.) i Muke po Marku iz Kožičićeva Misala hruackog (1531.)*

Glagoljski spomenici, prvo liturgijski, a onda i neliturgijski, jedni su od najvažnijih izvora, ako ne i najvažniji, u proučavanju hrvatskoga jezika, njegovih korijena i početaka. Pravi su primjer takvih spomenika i dvije glagoljske knjige, *Pariški zbornik* i *Misal hruacki*, proučavane u ovome radu. *Pariški* je rukopisni *zbornik* izrazito važan jer je najstariji očuvani zbornik nastao 1375. godine. Osim toga, jedini je hrvatskoglagoljski kodeks vezan za Šibenik i jedini dosad poznati rukopis pisan za koludrice. *Misal hruacki*, s druge strane, najopsežnije je glagolsko djelo tiskano u Kožičićevoj tiskari pokrenutoj 1530., jednoj od važnijih tiskara u Hrvatskoj.

Za jezičnu je analizu odabrana *Muka po Marku* jer se učinila pogodnom za usporedbeno tekstološko istraživanje zbog toga što u obje knjige prati latinski prijevod *Biblije, Vulgatu*. Cilj je ovoga rada bio utvrditi razlike kod imenica na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj razini u tekstu *Muke po Marku* u ovim dvjema glagoljskim knjigama. Smatralo se da bi one mogle svjedočiti o promjenama koje su se dogodile u nešto manje od dva stoljeća, ali i elementima koji se nisu mijenjali te da bi na taj način ovaj rad uspio pružiti nove podatke hrvatskoj filologiji.

Ključne riječi: jezična usporedba, *Pariški zbornik*, *Misal hruacki*, imenice, fonologija, morfologija, leksik

10. ABSTRACT

Linguistic comparison of nouns in two Croatian Glagolitic Marcus Passions: Marcus passion in Paris Miscellany (Paris, Bibliotheque Nationale, Slave 73, 1375.) and Marcus Passion in Kozicic' Missal (1531).

Glagolitic monuments, liturgical and non-liturgical, are one of the most important sources, if not the most important, in the study of the Croatian language, its roots and its beginnings. A real example of such monuments are two Glagolitic books, *Paris Misscellany* and *Kozicic' Missal*, studied in this paper. The *Paris Misscellany* is very important because it is the oldest preserved codex, written in 1375. In addition, it is the only Croatian Glagolitic codex related to Šibenik and the only manuscript written for nuns that we know of. *Kozicic' Missal*, on the other hand, is the most extensive glagolitic book printed in Kožičić's printing house set up in 1530, one of the most important printing houses in Croatia.

Marcus Passion was chosen for the linguistic analysis due to its suitability for comparative textological research because it accompanies the Latin translation of the Bible, the *Vulgate* in both books. The aim of this paper was to determine the differences between nouns on phonological, morphological, lexical level in the text of the *Marcus Passion* in these two Glagolitic books. It was thought that analysis could testify to the changes that took place in less than two centuries, but also to the elements that did not change so that this work could provide new information to Croatian philology.

Key words: linguistic comparison, *Paris Misscellany*, *Kozicic' Missal*, *Marcus Passion*, nouns, phonology, morphology, lexicon

11. PRILOZI

Prilog 1

Muka po Marku iz Kožičićeva Misala hruackog

str. 68v

V utorakъ

b

- 24 U ono
25 vr(i)me . **E**
26 Bê pa-
27 ska i o-
28 prêsna-
29 ki po d=
30 viû d-
31 neû . I i-
32 skahu
33 arhier-
34 ei i pisci kako bi i(su)sa lastiû

V utorakъ

a	b
eli i ubili . Govorahu bo . S Ne	1 bno vrimê . I prvi danъ
oprêsnakъ v danъ prazdnika . E Da bi se	2 egda pasku čaščacu govo=
nikako smutna ne stvorila v=	3 retъ nemu učenicî Kamo hoče=
plku . I bivšu i(su)su v betanii	4 ši da idemo i ugotovimo tebi :
v domu simuna prokaženago : i	5 da pasku sneši . E I posla
vzležeću doide žena ime al-	6 dva odъ učeníkъ svoihъ : i r(e)če
abastarъ masti dragocenie	7 nima+ Idita v mêsto : i sreč=
narda pistika . I razbivъ al-	8 etъ vasъ č(lovê)kъ vidro vodi nose .
abastarъ zliê na glavu ne-	9 Sledite ga . I kamo godi vni=
go . Behu že niki neugodne trpeče	10 detъ : r(e)cite g(ospod)u domu : êko
učit- sami v sebe : i govorečê . S Za-	11 elъ govoritъ . Kade e(stъ) ukreplênъe
čto stvorena bistъ pogibelъ	12 moe kadê p(a)sku sa uč(e)n(i)ci
moimi siê masti . Možaje bo se prod=	13 snemъ . I ukažetъ onъ vamъ gost=
ati mastъ siê večê neže tri-	14 inicu veliû spravnu : i tu ugo-
sto dinari : i dati ubozimъ . E	15 tovite namъ . I otidosta uč(e)-
I skrštahu na nû . I(su)sъ že r(e)če	16 nika nego : i doidosta v gradъ
Ostavite û . Čto ei trudlivi	17 i obrêtošta kano imъ rekal
estê . Dobro delo delala es-	18 biše i ugotovista pasku . Večêru
tъ va mnê . Vsagda bo imate	19 že bivšu doide s dviû na
ubogie s vami: i kada vshočê-	20 sêtima i vzležečimъ nimъ
te : možete im blagodeêti : me-	21 :i êdučimъ reče i(su)sъ . + Amenъ
go= nêže vsagda ne imêete . Eže	22 voru vamъ : êko edanъ odъ vas
iže ime siê to stvori : predide bo po-	23 êdetъ sa mnoû prêdastъ mne . E
mazati telo moe na pogrêben-	24 Oniže zlovoliti se počêšê : i
ie . Amenъ govoru vamъ : kade godi	25 edanъ po ednomъ govoriti nemu
S propovedano budetъ e(van)j(e)lie sie	26 Egda li azъ . E Iže r(e)če nimъ .
+ po vsem miru i eže stvori siê	27 Edanъ odъ dviû na dêste ki u-
vspomínanie nêe rečet se . E Iû-	28 mačetъ sa mnoû ruku v zdeli .
da že škariotski edan ot dviû	29 I vistinu sinъ č(lovêča)ski kako pisa-
na dêsete ide ka arhieromъ : pre-	30 no e(stъ) o nemъ grêdetъ : gore že č(lovê)ku
ono- dalъ imъ da bi ga . Iže sliša-	31 mu : kimъ sin č(lovêča)ski prêdadet se :
vše vzradovaše sê : i obeča=	32 dobro bêše nemu ako bi se č(lovê)kъ
šê se dati emu pinezi . I iska-	33 oni ne rodilъ . E I êdučimъ nimъ : va-

V utorakъ

a

da imъ : i reče . + Primate . Se
e(stъ) telo moe . **E** I čašu vazamъ
hvali vzdae da imъ : i piše
ž nêe vsi . I reče nimъ . + Siê e(stъ)
krvъ moê êže za mnogie izliet
se . Amenъ govoru vamъ da ûže
ne piû odъ roda sego loznago
daže v danъ oni : kada ga piti
hoû novago v kralevstvi bo-
žiemъ . **E** I pes(a)nъ rekši izidoše
na goru maslinskuû . I r(e)če imъ
vnidetê i(su)sъ . + Vsi vi sablaznite
se va mnê v nočъ siû : zane pis-
ano e(stъ) . Poražu pastira i razi-
dut se ovce : Na pokle vskrš=
nu prêdidu vasъ v galileû .
otego- **E** Reče že nemu petarъ . **S** I ako
vsi sablaznêt se : na ne az .
E I reče nemu i(su)sъ . + Amenъ govo-
ru tebi : êko ti danasъ v siû no-
čъ : prêe neže petehъ dvakrat
gre- glasъ dast : trikrat me hoče-
ši zataêti . **E** Onže veê govora-
še . **S** Ako spotribit se mnê s to-
boû umriti : ne zataû te . **E** Ta-
kae že i vsi govorahu : i doido-
dre- še na nivu koi ime etsemani : i re-
če učenikomъ svoimъ . + Sidite
sade doideže pom(o)lû se . **E** I poê-
prêdate- tь petra i êkova i ivana sa so-
ta boû : i poče boêti se i otesčati .
I reče imъ . + Preskrbna e(stъ) du=
ša moê daže do semrti . Potr-
pите sade i bdite . **E** I pokle

b

1 otide malo pade na zemlû i mo-
2 laše : da ako moglo bi biti : mi=
3 mošla da bi od nego godina . I
4 reče .Ava otče : vsa vzmo-
5 žna sutъ tebi : prênesi čašu
6 siû odъ menê Na ne čto azъ ho
7 ču na čto ti hočeši . **E** I pride
8 i obretê e specêe . I reče petru .
9 + Simune spiši Ne može go=
10 dinu ednu bditi sa mnoû Bdi
11 te i m(o)lite sê : da ne
12 v napastъ . Duhъ vistinu go=
13 tov e(stъ) : plt že slaba . **E** I od-
14 šadъ sopetъ pomoli se toe slo=
15 vo reki . I vzrativ se obretê e
16 sopetъ specêe . Bêhu bo
17 teli otči ih : i ne znaêhu čto ot-
18 večali bi emu . I doide tretič
19 i r(e)če im . Spite ûže i počivai-
20 te . Dovleet . Doide godina : se
21 predast se s(i)nъ č(lovêča)ski v ruce
22 šnih . Vstanite id(ê)mo : se ki pre-
23 dastъ mnê blizu e(stъ) . I govor-
24 eču ošče emu : doide iûda škar-
25 iotski edan ot dviû na des(e)te
26 i narod mnogi š nimъ s meči i
27 vi poslani odъ arhierêovъ i pi-
28 sacъ i starišinъ plka . Dal=
29 že biše nimъ znamenie
30 lъ reki . **S** Egože godi celuem
31 e(stъ) : držite ga : i vedite
32 shraneno . **E** I pokle doide pristup
33 mu abie r(e)če . **S** Rabbi . **E** I celo-
34 va ga . Oniže vzložise ruke na n

a	b
i držaše . Edan že odъ okrstъ	1 niňъ . Vstav že arhierêi pos=
stoečihъ vzvedъ mečъ udari	2 redê opita i(su)sa : reki . S Ne
otv- raba arhierêova : i otreza emu	3 ečavaeši niščъ na siê êže govo-
uho . I otvečavъ i(su)sъ reče imъ . +	4 ret sê odъ siňъ protivu tebi .
Êkože na razboinika izidoste	5 E I(su)sъ že mučaše : i niščъ ne
otve- s meči i drevi eti me . Vs(a)ki da-	6 ča . Vprašas(e) ga sopetъ arhie-
ňъ pri vasъ bihi v templi uče :	7 rêi : i reče nemu . S Ti esi krst
i ne držaste mê . Na da ispl-	8 sinъ b(og)a bl(až)enago . E I(su)sъ že
reče net se pisma . E Tagda učeni-	9 emu . + Az es(a)m . I uzrite s(i)na
ci ego ostavivše ъ vsi pobigo-	10 č(lovêča)skago sedêča o desnuû
si= še . Ŭnoša že niki sleêše ga od-	11 li božie : i grêduča sa obla-
iven plaščem na naze : i drža-	12 ci nebêskimi . E Arhierêi že
ra- še ga . Onže otvrgъ plašč=	13 strzav rizi svoe : r(e)če . S
Čto nagъ pobêže odъ niňъ . I privedo-	14 želêemo ošče svedêtelevъ .
še i(su)sa ka arhierêu . I shodiše	15 Slišaste blasfemiû . Čto
se vsi erêi i pisci i starii .	16 se vamъ viditъ : E Iže vsi o=
Petar že od dalečê sledi=	17 sudiše ga povinna biti sem-
ga daže vnutarъ v dvorъ ar=	18 rti . I poč(e)šê nici plûvati na
hierêe : i sediše sa slugami :	19 ņъ i pokrivati l(i)ce nego : i za
l- i griêšê se pri ogni . Arhierêi=	20 anitami ga biti i govoriti ne-
že i vasъ zborъ iskahu sved-	21 mu . S Prorci . E I sluge po
la- êtelstva protivu i(su)su : prêd-	22 nitami biêhu ga . I suču petru
ali da bi ga na smrtъ : i ne obr-	23 v dvore doli : doide edna ot
ra- ečahu . Mnogi bo krivo svedet-	24 binъ arhierêovihъ : i videvъ
elstvo govorahu protivu emu	25 petra griûča se : pozrivъ na ņъ
r(e)če . i podobna ne behu svêdetel=	26 S I ti sa i(su)som nazaraninom
bi- stviê . I vstavše niki krivo	27 šê . E Onže zataê reki . S Ni
svêdetelstvo govorahu pro-	28 vemъ : ni znaemъ čto govoriši .
E tivu nemu rekuče . S Êko sliš=	29 I izide vanъ prêdъ dvoromъ : i
v- asmo mi nego govoreča . Azъ ra=	30 spe petehъ . Sopet že vidiv=
zoru tempal sa rukutvoreni :	31 ga druga rabina nače okolu
i po triû dneû prêziû sopetъ	32 stoečimъ govoriti . S Êko sa ot
drugi nerukutvoreni . E I pod-	33 onihъ e(stъ) . Onže sopetъ zataê
obno ne bêše svedêtelstvo	34 I potomъ malo sopetъ ki tu behu

a

hu govorahu petru . **S** Visti-
 nu odъ nihъ esi : zane i galileê-
 nin esi . **E** Onže poče kleti se i ro-
 titi : êko ne znaemъ č(lovê)ka sego
 bi že govorite . I sopet abie pet-
 ehъ vspe : I vspomenu se petar
 sl(o)va eže rekaъ emu biše i(su)sъ .
 Prêe neže petehъ dvakrat v-
 spoetъ : trikratъ me zataêti
 hočeši . I poče plakati . I ũtro
 abie zborъ stvorivše arhieriei
 sa stariimi i pisci : i sa vs-
 imъ zboromъ vežuče i(su)sa privê=
 doše i prêdaše pilatu . I opi-
 ta ga pilatъ . **S** Ti esi kra=
 lъ iũdeiski . **E** Onže otvečavъ
 reče nemu . + Ti govoriši . **E** I
 svaêhu ga arhierêi v mnozêh .
 Pilat že sopet vprašaše ga
 govore . **S** Niščъ ne otvečavae=
 ši . Vii v kolicihъ svadet te .
E I(su)sъ že niščъ večê ne otveča :
 tako da divlašê se pilat .
 Po dnem že prazdnika obikova=
 klana= še otpustiti imъ ednogo ot u=
 znikovъ : egože godi prosili bi .
 Bê že komu baraba govoraš(e) se :
 iže sa nestroinici uženъ bišê :
 iže v nestroenъ uboistvo stv-
 orilъ biše . I pokle vzide naro=
 dъ poče prositi êkože tvoraše
 imъ vsagda . Pilat že otve=
 čavъ imъ : reče . **S** Hočête li

b

1 iskago . Znaêše bo êko prêda-
 2 li ga bêhu arhierêi vznenav-
 3 idostiradi Arhierêi že podvi-
 4 goše narod otpustil brže da
 5 imъ barabu Pilat že otvečav
 6 s(o)pet r(e)če im . I tako čto hoče-
 7 tê da stvoru kralû iũdeisko-
 8 mu . **E** Oniže vzvapiše . **S** Pro-
 9 pni ga . **E** Pilat že govorašê
 10 nimъ . **S** Koe zlo stvori . **E** Oniže
 11 več vapiêhu . **S** Propni ga . **E**
 12 Pilat že hote plku zado=
 13 voliti otpusti nimъ barabu
 14 : i i(su)sa šibami tepêna prêda ra-
 15 spetъ bilъ da bi . Voini že do-
 16 vedoše ga vnutarъ v dvorъ v-
 17 ladavca i prizivaûtъ vse
 18 voinstvo i oblačet ga v pur-
 19 piru : i pletuče trnovъ venacъ
 20 polagaûtъ nemu : i načêše
 21 pozdravlati ga . **S** Zdrav kra-
 22 lû iũdeiski . **E** I biêhu ga tr=
 23 stiû po glavi : i na nъ plûva=
 24 hu : i kolena polagaûče
 25 hu se emu. pokle sê narugaše
 26 nimъ svukoše ž nego purpiru i
 27 oblkoše ga v rizi nego i izvodet
 28 ga propeli da bi ga I porab(i)še
 29 simuna nikogo kurineênina mimo
 30 hodečago grêdučago ot sela :
 31 otca aleksandrova i rufova :
 32 vazelъ da bi križъ nego . I ve=
 33 dut ga na mêsto golgote : eže

da otprušču vamъ krala iûde-

34 tumačeno e(stъ) mučnoe mesto . I da=

vahu

V utorakъ

a

vahu nemu piti murnoe vino . I ne
vaze . I raspevše ga razde=
liše rizi nego : ždrebъ meču=
če na ne: tko čto vazel bi . Biše
že godina tretá : i propešê ga .
I bê napisanъ titulъ ozroka
ego . Kral iûdeiski . I raspeše
š nimъ dva razboinika : ednogo o
desnuû drugogo o šuû . I ispl-
neno bistъ pismo eže govoritъ .
I s nepravadnimi primenêň bis=
tъ . I mimo hodecê klnihu ga po=
kivaûce glavami svoimi : i go-
vorecê . **S** Uva ki razorueši te-
mpalъ božy : i v trihъ dneň so-
m(a)ti : petъ prêziûeši . Sp(a)si sam se-
bê : snid s križa . **E** Takae e ar-
hierêi špotaûcê se s pisci e=
danъ k drugomu govorahu . **S** I=
e(van)j(e)liê . nie spase sam sebê spasti
ne možetъ . Krstъ kralъ iz(rai)lski
nine s križa : da vidimo
ot i veruemo . **E** I ka raspeta š ni-
: mъ behota ponašahota nemu . I
godini šestoi bivši tma b(i)s(tъ) i
po vsei z(e)mli : daže do devê=
te godini . I v devetuû godi=
nu vzvapi i(su)sъ glasom veli-
kimъ : reki . + Eli eli lama az=
aptani . **E** Eže tumačeno e(stъ) . B(ož)e
moi b(ož)e moi začto ostavil me
esi . I niki odъ okolu stoečihъ
sliš(a)cê govorahu . **S** Se iliû

b

1 Iniv spužu octa : i položiv
2 na trstъ : davaš(e) mu piti : reki .
3 **S** Potrpíte da vidimo egda
4 pridet iliê da izvisit ga . **E**
5 I(su)sъ že pustivъ glasъ veli=
6 kъ izdahnu . I opona templa
7 razdri se na dvoe odъ višna=
8 go dažedo doli Videv že sto-
9 tnikъ iže protivu nemu staše
10 êkože tako vzvapivъ umri :
11 reče **S** Vistinu č(lovê)kъ sa sinъ
12 božy bê Bêhu že tu ženê od
13 dalecê gledaûcê : meû kimi
14 bê mariê magdalena : i mariê
15 êkova maloga : i osipova
16 i salome : i egda v galilei bi-
17 še sleêhu ga : i služahu mu :
18 i inie mnoge ke vzišle bêhu š
19 nimъ vъ er(u)s(o)l(i)mъ . **Poi v tonъ**
20 | egda ûže večer bist . Za-
21 ne paraskaviê bê eže es- snidi
22 tъ prêdъ sobotu : pride osipъ
23 aramatie plem(e)niti desetnik
24 iže i samъ bê čekae krlevst-
25 va božieho . I vnide smeno k
26 pilatu : i prosi tela i(su)sova .
27 Pilat že divlaš(e) se ako umrl=
28 bi ûže . I prizvavъ stotnika o=
29 pita ga ako bi mrtav bilъ ûže
30 I pokle pozna odъ stotnika :
31 darova osipu telo . Osip že ku
32 pi dubalъe . I nizloživ ga za-
33 vi v dubalъe i položi ga v

zovet . E Potek že edanъ : i nap-

34 grobъ iže issičenъ bê v steni

71v

V sredi

a

privali kamen k dvarem groba . 1

b

Prekl(o)n(i)mo kol(e)n(a) . ot(vetъ) . Vst(anite) . Ogr(a)c(iê) .

Prilog 2

Muka po Marku iz Pariškoga zbornika
246v

... © *U utori*

veli : Muka g(ospod)na n(a)š(e)go i(su)sa po marku :

¹V (o)no vr(ê)me : © · Bê vazamъ i oprês-
nakъ po dvêju d(a)nu : I iskahu ar'h-
ierêi i pisci k(a)ko i(su)sa hinovъ êm-
utъ i ubiûtъ : ²I gov(o)rahu · S Ne v'
d(a)nъ prazdnikъ : Ne da k(a)ko smet'-
na budet' v ljudêh' · © ³I gda bêše i(su)sъ
v' bêtanii v' domu simuna gubavo-

247r

ga i v'zležaše : pride žena imêûci š'-
krabicu masti nar'di smêšanoe prêd-
ragoe · I razbiv'shi škrabicu v'zliê
na gl(a)vu ego · ⁴I bêhu nêci nedostoinou
imêûce v' sebê i g(o)v(o)reçe · S Da začь po-
gibêl' siê pomasti stvorena bê ? ⁵Mo-
gaše bo siê mastь prodati se veê-
e nere za tris'ta pinezi : i dati u-
bozim' : © I š'kržitahu na nju : ⁶A i(su)sь r-
eče · + Ostavite ju · Zač' ei usil'ni
este ? Dobro dêlo sьdêlala e(stь) vь
me · ⁷Vьzda bo ubozih' imêti bude-
te s vami : i kьda v'shoêete morete
im' dobro tvoriti : a mene ne vьzda i-
mêti budete · ⁸Ča bo imêše se stvo-
ri · prêd'ide bo pomazati têlo moe
na pogrebenie · ⁹Pravo g(o)v(o)ru v(a)mь g'dê l-
ûbo prop(o)v(ê)dano budet' e(van)j(e)lie sie vь
v'sem' svitu · i čto siê stvori reč-
et' se na pametь ee · © ¹⁰A Juda S'kariot'//

247v

edinъ ot dvêju na des'te · ide k' arhierê-
om' · da prêdast' ego im' · ¹¹Oni slišav-
še vrazdovaše se · i obečaše se emu p-
inezi dati : I iskaše kako ego podob'-
no predastъ : ¹²I prvi d(a)нъ oprêsnakov' v'
ki vazam' zakalahu : rêše emu
uč(e)n(i)ci · S Kamo hočeši da idemo ? i u-
gotovimo tebi da jīši vazam' ?
© ¹³I posla d'va ot' uč(e)nikov' svoih' i r(e)č-
e ima · + Idita v' gradъ · i usrêčet'
vaju č(lovê)къ baril' vode nose · Po nem' id-
ita : ¹⁴i къdê godi v'nidetъ · rcêta go-
spodinu domu · ere meštrъ gov(o)ri : G'dê
stanъ moi : G'dê vъzam' s' uč(e)nici mo-
imi snêmtъ ? ¹⁵I ta vama pokažetъ ve-
čer(e)lnicu veliku nastr'tu · i on'd-
ê ugotovaita nam' · © ¹⁶I šad'ša uč-
(e)nika ego i pridosta v' grad' · i obrê-
tosta kako r(e)če ima i(su)sъ · i ugotovas-
ta vazamъ · ¹⁷I večerъ stvoren' : pri-

248r

de s' dvêma na deste · ¹⁸I vzležečim'
im' i jîdučim' · reče i(su)sъ · + Pravo g(o)v(o)ru
vamъ : da edaň od' vas' me prêdastъ ·
© ¹⁹A oni počese žalostiti se i g(o)v(o)riti
po ed'nom' · S Eda ê ? © ²⁰Онъ r(e)če im' · Ed-
aň ot · bŕ̄ (=12) ki omače sъ mnov' ruku v' zd-
êlu · ²¹A s(i)ň vistinu č(lovêča)ski gredetъ k-
ako pisano estъ o nem' · Iû gore č(lovê)ku to-
mu · po kom' s(i)ň č(lovêča)ski prêdast' se · Dobro
bi emu · ako rojеň ne bilъ bi č(lovê)kъ ta ·
© ²²I jîdučim' im' priêť i(su)sъ kruh' i bl(agoslo)-
viv' prelomi · i da imъ · i r(e)če · + Primi-
te · Se e(stъ) têlo moe · © ²³I priêm' čašu ·
h(va)li vzdae da imъ · I piše ot nee v'si ·
²⁴I r(e)če imъ · + Sa e(stъ) kr'vъ moê novoga z-
avêta : ka za mnozêh' izliet' se :
²⁵Pravo g(o)v(o)ru vamъ : da jure ne budu pi-
ti ot roda loz'noga : dari v d(ъ)ň onъ g'-
da ono piti budu novo v' kralev'-
stvo b(o)žŕi : © ²⁶I p(ê)s(ň) rekše · izidoše v' //

248v

goru maslin'sku : ²⁷I r(e)če imъ i(su)sъ · + V'si s'bl-
az'nite se o mni v noč' su : zane pisano e(stъ) ·
Poražu pas'tira · i razidut se ov'c-
e · ²⁸Na potom' gda vskr'snu · prêd'idu v(a)sъ
v' galilêju · © A Petrъ r(e)če emu · S ²⁹I ako
vsi sьblaznet se o tebi : da ne ê · © ³⁰I r-
eče emu i(su)sъ · + Pravo govoru tebi da
ti d(a)n(a)sъ v noč' ovu · prie nere dvakrat'
peteh' gl(a)sъ dastъ · trikrat' me bud-
eš' zataiti · © ³¹A onъ veče govoraše ·
© I ako prigodi mi se nakupъ umriti s to-
bom' : ne zataju tebe · © Takože i v's-
i govorahu · ³²I pride v' selo komu ime
jet'semani : i reče učnikom' s'voimъ : +
Sidite sьdê : dokolê p(o)m(o)lju se · © ³³I poêt'
petra i êkova i iv(a)na s' sobom' : i poča
strašiti se i stužati · ³⁴I r(e)če imъ · +
Žalost'na e(stъ) d(u)ša moê : dari do smr'-
ti · Potrpête sьdê i b'dite · © ³⁵I g'da
preide malo · pade na z(e)mlû i m(o)laše · d-

249r

a ako biti možetъ · da mimoidet' ot nego
časъ · ³⁶I r(e)če : + Ab'ba o(tъ)če v'sa tebi v'z-
možna sutъ · mimonesi čašu su ot men-
e · Da ne ča ê hoču · da ča ti · © ³⁷I prid-
e i naide ih' s'pečih' · I r(e)če Petru · + Si-
mune s'piši · Ne more li edanъ časъ po-
bditi? © ³⁸Bdite i m(o)lite : da ne vnid-
ete v napastъ : D(u)hъ bo gotov' e(stъ) · a pl'-
t' nemočna · © ³⁹I paki šad' m(o)li se · tože
s(lovo) gov(o)re · ⁴⁰I vrativ' se opetъ · naide ih'
spečih' · Bêhu bo oči ih' otežčali·
i ne vidihu ča otg(o)v(o)rili bi emu · ⁴¹I pride
tretič' · i r(e)če imъ · + Spite jure · i počiva-
ite · Dovole e(stъ) · Pride godina · se prêd-
ast' se s(i)nъ č(lovêča)ski v ruke grêšnikov' · ⁴²V's-
tanite poidimo · Se ki me prêdae · bl-
izu e(stъ) · © ⁴³I oče emu g(o)v(o)reču · pride ũda s'-
kariotъ : edanъ ot ·bĩ· (=12) i š' nim' narod' m-
nogi poslani s' meči i s' drêviemъ · ot'
ar'hierêi i pisac' i starêšinъ · ⁴⁴Dal' //

249v

bo bēše prēdat(e)lь · zn(a)m(e)nie imь g(o)v(o)re : S Koga
godi celuju ta e(stь) êmite ego · i povedit-
e s'hraneno · © ⁴⁵I gda pride tud'e pristup-
ivь k' nemu r(e)če · S Zdrav' Meštre · © I celova ego ·
⁴⁶A oni ruke v'zložiše na nь i êše ego · ⁴⁷I ed-
anь ot okolo stoečih' iznev' nož' poraz-
i raba ar'hierêova · i urêza emu uho ·
⁴⁸I odgovoriv' i(su)sь reče imь · + Kako na ra-
zboinika li izidoste s' meči i s drê-
viem' êti me · ⁴⁹Po v'se d(ь)ni u vas' bēh'
v' crk(ь)vi uče · i ne êste mene : Na da is-
pl'net' se pisma · © ⁵⁰Tada uč(e)nici egovi
ostaviv'se ego vsi pobêgoše · ⁵¹A junak' nêki slêjaše ego odêven' plač-
em' na nazê i êše ga · ⁵²A onь ostaviv'
plač' · nag' ubêže ot nih' · ⁵³I privedoše
i(su)sa k' ar'hierêu · i snidoše se v'si erê-
i i pisci i starišine · ⁵⁴A Pet(a)rь iz'd-
aleka za nim' ide dari vnutar'
v' dvorь arhierêovь · i sidêše sь sl-

250r

ugami i griêše se pri og'ni · ⁵⁵A arhie-
rêji i vasъ sanam' iskahu na i(su)sa
sv(ê)doč'stvo da ego smr'ti prêdad-
etъ · i ne nahoêhu : ⁵⁶Mnozi bo sv(ê)doč's-
tvo krivo govorahu na nega · i prik-
ladna sv(ê)doč'stva ne bêhu · ⁵⁷I nic-
i v'stav'se se krivo sv(ê)doč'stvo
nošahu na nъ govoreče · *S* ⁵⁸Ere mi sli-
šasmo ego g(o)v(o)reča · Ê razoru crk(ъ)v' siû rukami stvorenuû : i po trih' d(a)-
nih' inu ne rukami stvorenu opet'
sъzījju · © ⁵⁹I ne bi podobno sv(ê)doč's-
tvo ih' · ⁶⁰I vstav' se arhierêi po srê-
dê vprosi i(su)sa g(o)v(o)re · *S* Ne otgov(a)raeši
li nič'če na ona · ka tebi ob'miçut'
se ot sêh' · © ⁶¹A onъ ml'čase : i nič'če ne
otgovori · Paki ar'hierêi v'prosi ego
i r(e)če emu · *S* Ti li esi h(rъst)ъ s(i)nъ b(og)a bl(agoslovl)-
enago · © ⁶²A i(su)sъ r(e)če emu · + Ê esъm' · + I u-
zrite s(i)na č(lovêčъ)sk(a)go sêdeča o desno //

250v

sile b(o)žie : i prihodeča s' oblaci n(e)b(e)sk-

imi · © ⁶³Arhierêi že razdr'v' svite s-

voe r(e)če · S Čto oče želimo sv(ê)dokov' ·

⁶⁴Slišaste p'sost' · Ča vam' se vidi ?

© Ki v'si osudiše ego biti k'riva s'm-

r'ti · ⁶⁵I počeše nêci plûvati na нь · i po-

krivati lice ego · i pošiniciami ego

biti i govoriti emu S Prorokui · © A s-

luge poličnicami ego biêhu · © ⁶⁶I b-

uduči petru v' dvori zdola · pride

edna ot rabъ ar'hierêovih' · ⁶⁷I gda uzr-

i petra griûča se · gledaûči ego

r(e)če · S I ti s' I(su)som' Nazareninom' bêše ·

© ⁶⁸A онъ zatai g(o)v(o)re · S· Ni vim' ni znah'

ča diši · © I izide vanъ prêd' dvo-

рь · a petêh' zapê · ⁶⁹I paki g'da uzr-

i ego druga raba poče govoriti ok-

olo stoečim' · da sa ot onih' e(stъ) : ⁷⁰A on' o-

pet' zatai · I po malê · paki ki s-

tahu · g(o)v(o)rahu petru · S Vistinu ot //

251r

onêh' esi: ere i galilêi esi : © ⁷¹A on' po-
če kleti se i prisegati · da ne vimъ
č(lovê)ka sega koga g(o)v(o)rite : ⁷²I tudie pa-
ki petêh' zapê · I spomenu se p(e)trъ ot'
slova ko rekal' bêše emu i(su)sъ · prie ne-
re peteh' v'spoet' dvakrat' : trikrat'
me zataiši : i poče plakati · 15¹I tud'-
e sûtra viče stvoriše ~~v~~si arhierê-
i s' starêšinami i knižnici i vsim'
sanmom' · svezavše i(su)sa vedoše ·
i prêdaše pilatu · ²I v'prosi ego pil-
at' · S Ti li esi kral' judêiski ? © A on'
otgovoriv' · r(e)če emu · + Ti gov(o)riši : ©
³I osvajaevahu ego arhierêi v' mno-
zêh' · ⁴A pilat' paki v'prosi ego reki ·
S Ne otgovaraši li ničtore : Vidiš-
i li v' tolicih' te osvajujuť · © ⁵A (su)-
sъ k tomu nič'če ne otgov(o)ri · tako da
čudi se pilat' · ⁶I v d(ъ)нъ prazdnika
navadanъ bivaše im' pustiti //

251v

ednoga ot uznikov' koga ljubo prošahu ·

⁷I bēše ki se diše barabas' raz'boin-

ik' · ki s' zasidnici bēše svezanъ · ki

v' zasid'stvi s'tvoril' bēše uboi-

stvo · ⁸I gda vzide narod' poče pros-

iti kako vsъgda tvoraše im' : ⁹A pil-

at' otveča im' i r(e)če · S Hočete li da

puču vam' krala ūdêiskoga ? © ¹⁰Vi-

dêše bo da po nenavisti prêdaše e-

go ar'hierêi · ¹¹A ar'hierêi naustiše n-

arod' · da pače barabu pustitъ

imъ · ¹²A pilatъ opet' otvečav' · r(e)če

im' · S Da č' učinû kralju ūdêiskomu ?

© ¹³A oni paki vzapiše · S Prop'ni ego ·

© ¹⁴A Pilat' g(o)v(o)raše im' · S A č' e zla u-

činil' ? S· A oni veče vъp'êhu · S P'rop'-

ni ego · © ¹⁵A pilat' hotê zadovole

lûdem' stvoriti pusti im' baraba-

na · i preda im' i(su)sa biči b'ena da pro-

p'net' se · ¹⁶A vitezi vedoše ego v-

252r

nutarъ v' dvorъ pritvor'ni : i sьzvaše v' -
su druž'bu · ¹⁷i obl'koše ego v' purpuru :
i vzložise emu s'plet'se trnovъ vê-
nac' · ¹⁸i počeše pozdravlati ego · S Zd-
ravъ kr(a)lju judêiski · © ¹⁹I biêhu gl(a)vu e-
go trstiû · i oplûvahu ego · i preklan-
ajuče kolêna m(o)lahu ego · ²⁰I potom' g'd-
a porugaše se emu · svlkoše ego s pu-
r'pure · i obl'koše ga v' svite ego · i v-
edoše ego na ras'petie · ²¹I prisiliše
mimohodeča nêkoga simuna cirine-
ê o(тъ)ca alekšandrova i rufova · d-
a poneseť križ' ego · ²²I privedoše ego
na golgota mêsto : ko e(stъ) stl'mače-
no ubiên'ê mês'to : ²³I daêhu emu pi-
ti s'mêšano vino : i ne priêť : ²⁴I ras-
pev'se ego razdêliše s'vite ego :
mečuče ž'rêbi ob' ne g'do ča vьzmet' ·
²⁵Bêše bo godina tret'ê : i raspeše ego :
²⁶I bêše skaz' uzroka ego pisanъ · kr(a)lъ //

252v

ûdêiski · ²⁷I š nim' raspeše d'va razbo-
inika · ednoga o desno a drugago o l-
ivo ego · ²⁸I isplneno bi pismo ko g(o)v(o)ri ·
I s nečistivimi vmênenъ b(i)si · ²⁹I mimo-
hodeče p'sovahu ego tresuče gl(a)va-
mi s'voimi i govoreče · S Vaha ki ra-
zaraet' crk(a)vъ b(o)žiu : i v trêh' d(a)nêh'
sъzidue · ³⁰Sp(a)si se samъ : slêzi s kri-
ža · ³¹© Takoe i ar'hierêi rugajuče se d-
rug' k' drugu s' knižnici govorahu ·
S Inih' e sp(a)senih' stvoril' · sebe samo-
ga ne more sp(a)sena stvoriti : ³²Ako h(гъst)ъ
kral' iz(drai)l(e)vъ estъ snide n(i)ne s križ-
a · da vidimo i vêruemo emu · © I ka
š nimъ raspeta bihota : stužaho-
ta emu · ³³I bivši godini šestoi· t'm-
e biše po vsei z(e)mli: dari do godin-
e devete · ³⁴I v' godinu devetu· v'-
zapi I(su)sъ gl(a)s(o)mъ velikim' g(o)v(o)re · + El-
oi· + Eloi· Lemazabatani ? © Čto //

253r

e(stъ) s'tlmačeno · + B(ož)e moi · + B(ož)e moi · Da
zač' ostavil si me? © ³⁵I nici ot' o-
kolo stoečih' · slišavše g(o)v(o)rahu ·
S Se iliû zovetъ · ³⁶I tek' edanъ i na-
plni spugu octa i vzloživ' na tr'-
stъ piti daêše emu govore · S Ost-
avite · vîjmo ako pride iliê s'ne-
ti ego · © ³⁷A i(su)sъ pustiv' gl(a)sъ velik' :
izdaše · ³⁸I opoнъ crk(ъ)veni razdrê se n-
a dvoe ot višnago kraê do nižnago ·
³⁹I vidiv' sat'nikъ ki protivu staš-
e · da tako vzapivъ izdaše r(e)če · S
Vistinu č(lovê)къ sa s(i)нъ b(o)ži bê · © ⁴⁰Bêhu ž-
e i žene izdaleka zreče · meû kimi b-
êše m(a)riê mag' dalêna i m(a)riê êkov-
a malago i osipova mati · i salo-
mi · ⁴¹I gda bêše v' galilêi slêja-
hu ego i služahu emu · I ine mnoge
ke vkupъ š nim' vzašle bihu v' er(u)-
solimъ : *Si poi v gl(a)sъ k(a)ko i e(van)j'(e)lie :*

253v

⁴²I kda jure večer' b(i)si s'tvoreny · ere bê-
še petakъ ki estъ prêd' sobotom' · ⁴³pr-
ide osipъ ot arimatie plemenit' de-
setnik' · ki i sam' bêše čekae kr(a)l(ê)vst-
vo b(o)žie · I smino vlize k pilatu · i
prosi têlo i(su)s(o)vo : ⁴⁴A pilatъ čuĵa-
še se ako ũre umri · I prizvav' sat'nik-
a · v'prosi ako ũre umrl' bêše · ⁴⁵I gda po-
z'na ot' satnika · darova têlo osipu · A osipъ kupiv' platna i s'na-
m' ego ob'vi plat'nomъ · i položi ego
v' grobi ki bêše issêkalъ v kamiku ·
I privali kamenъ · na d'vari groba